

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Рівень вищої освіти

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ
ПІДЛІТКІВ

Назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 200 68

номер ІНП

Виконала здобувачка V курсу, групи ППЗ-19

Підпис

Аліса ДРИГУЛА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент

Підпис

Наталія ХАНЕЦЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Науковий ступінь, вчене звання

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор

Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

10 червня 2024 р.

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра психології та педагогіки

Освітній рівень Перший (бакалаврський)

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Аліси ДРИГУЛИ

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Ціннісні орієнтації як складова мотиваційної сфери підлітків».

Керівник кваліфікаційної роботи: Наталія ХАНЕЦЬКА, кандидат психологічних наук, доцент

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчесьне звання

Затверджено наказом ректора університету від 15 лютого 2024 р. № 8

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 червня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: Анкета «Світ професій та мій професійний вибір» (Л.П. Федоренко); Методика «Мотиви вибору професії» (С.С Гріншпун); Методика «Визначення основних мотивів вибору професії» (О.М. Павлютенко); Тест «Сенсожиттєві орієнтації» Д.О. Леонтєва.

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні аспекти дослідження проблеми ціннісних орієнтацій як складової мотивації особистості, зміст поняття «ціннісні орієнтації» у наукових джерелах, ціннісні орієнтації особистості як змістовна характеристика її мотиваційної сфери, характеристика ціннісно-мотиваційної сфери підлітків як психологічного феномену, висновки до розділу; розділ 2 Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій мотиваційної сфери підлітків, організація та методика проведення дослідження, аналіз результатів дослідження, практичні рекомендації психологам щодо розвитку ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості, висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

4 рисунки, 2 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.10. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.12. 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.02. 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.04. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.05. 2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.06. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи.	<u>24</u> травня 2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>29.06.</u> 2024 р.	виконано

Здобувач Аліса ДРИГУЛА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи Наталія ХАНЕЦЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи «Ціннісні орієнтації як складова мотиваційної сфери підлітків»

Здобувач Аліса ДРИГУЛА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Наталія ХАНЕЦЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна дипломна робота включає 73 сторінки, 2 таблиці, 4 рисунки, додатки, перелік джерел посилання, складає 40 найменувань.

Ключові слова: цінності та мотивація, мотиваційна сфера особистості, підлітковий вік.

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації як складова мотиваційної сфери особистості.

Предмет дослідження: ціннісно-мотиваційна сфера підлітків.

За результатами дослідження розроблено практичні рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Одержані результати можуть бути використані в процесі професійної підготовки студентів-психологів в рамках курсів «Вікова та педагогічна психологія», «Психологія мотивації досягнень», «Психологічне консультування», «Психологія здоров'я та психогігієна».

Дипломник

Підпис

Аліса ДРИГУЛА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної дипломної роботи до захисту 10 червня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК СКЛАДОВОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	6
1.1. Зміст поняття «ціннісні орієнтації»у наукових джерелах.....	6
1.2. Ціннісні орієнтації особистості як змістовна характеристика її мотиваційної сфери.....	12
1.3. Характеристика ціннісно-мотиваційної сфери підлітків як психологічного феномену	20
Висновки до розділу	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ.....	28
2.1. Організація та методика проведення дослідження.....	28
2.2. Аналіз результатів дослідження	35
2.3. Практичні рекомендації психологам щодо розвитку ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості	44
Висновки до розділу	51
ВИСНОВКИ	55
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	61
ДОДАТКИ	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ціннісні орієнтації відображають сукупність переконань та пріоритетів, які визначають, що важливо для особистості в житті. Вони впливають на вибір цілей, прийняття рішень і взаємодію з оточуючим світом. Дослідження ціннісних орієнтацій дозволяє розуміти, які цінності мають переважання у суспільстві та як це впливає на поведінку людей. Аналіз цих орієнтацій може бути корисним для розробки стратегій мотивації. Дослідження аутентичності теми дозволить глибше зрозуміти, як ціннісні орієнтації формуються, змінюються та впливають на життя людей.

Вже з давніх часів проблематика ціннісно-мотиваційного світу особистості привертала увагу великих філософів, таких як Еврипід, Платон та Аристотель, а також мислителів Відродження. У XIX столітті ці питання вивчали такі видатні соціологи, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Г. Спенсер та У. Томас. Система цінностей – це основна складова особистості, яка визначає її ставлення до світу навколо. Цінності не лише відображають індивідуальні інтереси, бажання та потреби, а й активно формують їх, роблять їх більш глибокими та різноманітними. Хоча соціальні установки, інтереси та потреби визначають поведінку особистості, вони також самі залежать від ціннісних орієнтацій.

Система цінностей служить внутрішньою основою для формування ставлення індивіда до дійсності. Вона допомагає розкрити механізми поведінки особистості, а також пояснити та передбачити її дії. Таким чином, цінності виступають ключовим фактором у формуванні та розумінні поведінки індивіда.

У психологічному тлумаченні ціннісно-орієнтаційний світ розглядається через призму психодинаміки (згідно з З. Фрейдом та частково з К. Юнгом),

ідентифікується з потребами (за концепцією А. Маслоу), особистісним смислом (відповідно до Г. Олпорта), установкою (як запропонував Д. Унадзе), та іншими підходами, які розглядають цінності та мотиви в контексті формування особистості. Особливу увагу приділяється також переконанням (згідно з М. Рокичем), соціальним настановленням (як розглядає В.Завірюха), а також різним аспектам формування свідомості й самосвідомості людини, включаючи її актуальні життєві потреби, інтереси та ставлення до навколишньої дійсності та до себе самої.

Ціннісні орієнтації стали об'єктом вивчення у працях таких науковців як: О. Жирун, Д. Кислинська, Л. Котлова, С. Матяж, О. Москаленко, М. Рокич, К. Хоменко, Ю. Шайгородський, А. Щербань та інші. Вчені визначають ціннісні орієнтації як важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань.

Формування системи ціннісних орієнтацій є ключовим процесом у становленні особистості. Ця система розглядається у контексті самосвідомості, направленості особистості та системи установок. Особистість розвивається шляхом засвоєння соціального досвіду, який існує у вигляді норм, правил та ідеалів цінностей у конкретному суспільстві. Ознайомлення з соціальними зразками, їх інтеріоризація та формування власної оцінки щодо дійсності є важливими етапами у становленні ціннісної орієнтації особистості.

Цінності та мотивація сучасних підлітків визначають не лише їхнє майбутнє, а й майбутнє суспільства в цілому. Підлітки відрізняються великим різноманіттям світогляду, мотивів поведінки та характеру, але також спостерігається помітна динаміка їх зміни. Враховуючи активну роль підлітків у суспільстві як соціальних акторів, виникає потреба у дослідженні механізмів та чинників, що впливають на формування та розвиток ціннісно-мотиваційної сфери.

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації як складова мотиваційної сфери особистості.

Предмет дослідження: ціннісно-мотиваційна сфера підлітків.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження ціннісних орієнтації підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукових джерел стосовно змісту поняття «ціннісні орієнтації» особистості.

2. Розглянути ціннісні орієнтації як складову мотиваційної сфери особистості.

3. Охарактеризувати ціннісно-мотиваційну сферу підлітків.

4. Емпіричним шляхом дослідити особливості розвитку ціннісно-мотиваційної сфери підлітків.

5. Розробити практичні рекомендації психологам щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Гіпотеза дослідження: успішність навчання підлітків в закладах середньої освіти значно покращиться за умови врахування в навчально-виховному процесі цих закладів особливостей розвитку ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження); емпіричні (тестування підлітків); методи математичної обробки даних.

Практичне значення роботи виявляється в можливості застосування практичними психологами закладів середньої освіти розроблених нами практичних рекомендацій щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі ліцею № 3 імені Артема Мазура м. Хмельницького. В дослідженні прийняли участь 80 старшокласників (учнів 10-11 класів). Вибірка гетерогенна: 49 дівчат та 31 юнак у віці 16-17 років. Дослідження проводилося з лютого по березень 2024 року.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на засіданні XII Всеукраїнської науково-практичної конференції в квітні 2024 року м. Хмельницького.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (40 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК СКЛАДОВОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Зміст поняття «ціннісні орієнтації» у наукових джерелах

Ціннісні орієнтації – це основні переконання, пріоритети та цінності, які визначають, що важливо для конкретної особистості. Вони впливають на її взаємодію з оточуючим світом, вибір цілей та прийняття рішень. Ці орієнтації формуються в результаті соціалізації, взаємодії з оточенням та внутрішнього саморозвитку. Вивчення ціннісних орієнтацій дозволяє краще розуміти, які цінності керують поведінкою та життєвими виборами людини. Ціннісні орієнтації особистості відіграють ключову роль у розумінні її структури та функціонування. Поняття «ціннісні орієнтації» має різноманітні підходи до тлумачення, проте для їхнього розуміння важливо розглянути компоненти цієї концепції: «цінність» та «орієнтація». Згідно з Ю. Ж.Шайгородським, цінність - це не лише окремі об'єкти або явища, але й події, які мають життєву важливість та цінність для окремої особистості. Отже, значущі цінності можуть формувати систему ціннісних орієнтацій особистості, визначаючи її життєві пріоритети та напрямки діяльності [34].

Теорія Т. О. Піроженка щодо цінностей визначає їх як родові поняття, що включає безліч конкретних цінностей та визначається абстрактною вартістю. Його концепція включає різноманітні аспекти ціннісної сфери, такі як духовні прагнення, ідеали, принципи та моральні норми. Ці складові формують систему цінностей, яка впливає на різні аспекти поведінки та сприйняття світу особистістю [24, с.84].

Дослідження Т. О. Піроженка підкреслює важливість вивчення ціннісної сфери для розуміння поведінкових відповідей особистості. Він вказує на те, що цінності визначають спосіб, яким особистість реагує на зовнішні події та вибирає свої життєві пріоритети. Це розуміння є важливим для аналізу та прогнозування поведінкових та соціальних взаємодій особистості в різних ситуаціях.

Одним з ключових висновків досліджень є те, що цінності впливають не лише на індивідуальний рівень, але й на соціальний контекст, впливаючи на формування культурних, етичних та моральних норм. Такий підхід дає можливість краще розуміти взаємодію між особистістю та суспільством, а також виявляти шляхи покращення соціальних процесів на основі розуміння ціннісних орієнтацій.

Таким чином, можна зробити висновок, що цінність, загалом, має індивідуальний характер, бо характеризує предмет, явище чи подію, яке має значущість для окремої особистості.

Сутність поняття «орієнтація» в контексті досліджень Ю.Ж. Шайгородського полягає в спрямуванні, що відображає взаємодію між індивідом та оточуючим середовищем. Ці орієнтації відображають специфіку сприйняття, відтворення та уявлення про об'єкти та явища навколишнього світу. Шляхом орієнтацій людина обирає для себе значущі об'єкти, явища та події, які стають центром її уваги та інтересів [34].

Отже, орієнтації можна розглядати як напрямок та спрямування, спрямовані на вибір значущих об'єктів, явищ і подій у житті окремої особистості. Вони визначають те, що важливо та цікаве для конкретної людини, впливаючи на її взаємодію з навколишнім світом та власні рішення та дії.

Після встановлення сутності ключових термінів - "цінність" та "орієнтація", далі можна перейти до аналізу різноманітних наукових підходів щодо визначення поняття "ціннісні орієнтації особистості".

О.А. Жирун у своїй роботі розглядає ціннісну орієнтацію як складний психологічний феномен, що визначається спрямованістю та метою індивіда, а також впливом когнітивних процесів та рефлексії на її формування. Ця орієнтація відображає індивідуальні стосунки особистості з навколишнім середовищем та контролюється внутрішніми психологічними механізмами [9].

За словами О.А.Жируна, ціннісна орієнтація також виступає як важливий психологічний чинник та ознака соціалізації індивіда, що формується під впливом суспільних норм, цінностей та культурних звичаїв. Вона стає підставою для консолідації груп та спільної діяльності, а також відображається як важливий феномен суспільства в цілому.

В контексті трансформації суспільства, особисті та соціальні ціннісні орієнтації також зазнають змін. Це вказує на те, що цінності та ціннісні орієнтації виступають не лише як внутрішні психологічні фактори, але й як важливий соціально-психологічний показник, що відображає динаміку суспільних змін і трансформацій.

У визначенні С.В. Матяжа ціннісні орієнтації виступають як ключові складові внутрішньої структури особистості, що визначаються життєвим досвідом та переживаннями. Вони розглядаються як механізм, що допомагає індивіду відрізнити важливе від несуттєвого, сприймаючи та відображаючи цінності, які становлять суть та значення для конкретної особистості.

Ціннісні орієнтації розглядаються як важливий компонент внутрішньої структури особистості, що включає у себе різні рівні взаємодії між суспільним та індивідуальним, а також форми усвідомлення навколишнього світу, минулого, теперішнього та майбутнього. Ці орієнтації є складним утворенням, яке враховує внутрішні та зовнішні впливи на особистість та сприймається як ключовий аспект формування самосвідомості та ідентичності [17].

Такий підхід до розуміння ціннісних орієнтацій підкреслює їхню значущість у внутрішньому житті особистості та взаємодії з навколишнім середовищем. Вони відображають індивідуальний спосіб сприйняття світу та визначають напрямок розвитку та самореалізації особистості.

У своєму дослідженні А.Д. Щербань відзначає, що в соціології ціннісні орієнтації розглядаються у двох основних аспектах, які визначають спосіб сприйняття та взаємодії особистості з соціальним середовищем.

Перший аспект полягає в тому, що ціннісні орієнтації є світоглядними та ідеологічними основами оцінних суджень суб'єкта про навколишнє середовище. Вони формують змістову складову спрямованості особистості, визначаючи її уявлення про цінності, ідеали та моральні норми, які впливають на її дії та взаємодію зі світом [37].

Другий аспект ціннісних орієнтацій стосується їхньої ролі як складових вищих рівнів спрямованості особистості. Ці аспекти регулюють загальну орієнтованість діяльності людини на значущі соціальні об'єкти і явища, включаючи цінності, що є важливими для різних соціальних спільнот. Таким чином, ціннісні орієнтації впливають на спосіб сприйняття світу та формують особистісні пріоритети, що визначають характер її соціальної взаємодії.

Обмежувати розгляд ціннісних орієнтацій лише зі сторони соціології є неправильним, оскільки важливо також враховувати їхній психологічний аспект. Іншими словами, ціннісні орієнтації особистості не тільки відображають соціокультурні впливи, а й є результатом індивідуальних психологічних процесів та досвіду.

Важливим вкладом у розуміння ціннісних орієнтацій з психологічної перспективи є підхід Ю.Ж. Шайгородського, який підкреслює, що цінності особистості є психологічними характеристиками, що відображають її життєві пріоритети та цілі. Він розглядає систему ціннісних орієнтацій як внутрішній

психологічний механізм, який не лише спрямовує особистість та її поведінку, але й має великий вплив на її особистісний розвиток.

У ціннісних орієнтаціях Ю.Ж.Шайгородський бачить особистісну свідомість, яка визначає індивідуальний підхід до життя та регулює процес самореалізації особистості. Такий психологічний підхід доповнює соціологічний аналіз, надаючи глибину розумінню ціннісних орієнтацій та їхнього впливу на індивіда [34].

А.Д. Щербань вказує на М. Вебера як на основоположника вивчення сутності ціннісних орієнтацій особистості. Вебер вважав, що поведінка людини та будь-яка її діяльність обумовлені особистісними цінностями, які виявляються у її вчинках. Це означає, що цінності індивіда мають вирішальне значення у формуванні та реалізації його поведінки.

Т. Мазур розглядає різні форми вияву цінностей особистості. Зокрема, вона вказує на три основні форми, у яких можуть проявлятися цінності:

1. Суспільні ідеали, які виражають загальноприйняті уявлення про ідеальність у різних сферах життя. Ці ідеали є результатом суспільної свідомості та можуть впливати на ставлення людей до окремих аспектів життя.

2. Предметне втілення цих ідеалів у діях або творіннях конкретних особистостей. Особистість може виражати свої цінності через свої вчинки, творчість або взаємодію з оточуючим світом.

3. Мотиваційні структури особистості, які підштовхують до реалізації суспільних цінностей у поведінці та діяльності. Ці мотивації можуть бути внутрішніми і зовнішніми факторами, що визначають напрямок і смисл життєдіяльності особистості [16].

Отже, розуміння ціннісних орієнтацій особистості включає в себе не лише їхнє теоретичне визначення, а й аналіз їхніх різних форм прояву та впливу на поведінку та діяльність індивіда.

Л.О. Котлова вказує на характерні риси особистісних цінностей людини, які допомагають зрозуміти їхню природу та вплив на соціальні явища.

1. Загальна кількість цінностей, які є надбанням кожної людини, є порівняно обмеженою. Це свідчить про те, що кожна особистість має обмежений набір цінностей, які вона вважає важливими для себе.

2. Люди можуть мати схожі цінності, але їхнє виявлення та прояв може бути різним. Це залежить від індивідуальних особливостей, внутрішніх переконань та життєвого досвіду кожної конкретної особистості.

3. Цінності особистості мають системний характер, тобто вони утворюють певну структуру, що впливає на усі аспекти життя людини.

4. Людські цінності формуються під впливом культури, суспільства та інших чинників. Це означає, що соціальне середовище, в якому зростає людина, значно впливає на формування її ціннісних установок.

5. Цінності впливають на всі соціальні явища і процеси, що існують у суспільстві. Вони визначають поведінку людей, взаємини між ними та загальні цілі та ідеали суспільства [13].

А.Д. Щербань, у свою чергу, визначає ключові аспекти ціннісних орієнтацій особистості, які охоплюють різні сфери її життя та взаємодії з навколишнім середовищем. Ці аспекти відображають важливі аспекти самореалізації людини, її матеріальний та соціальний стан, моральні характеристики та взаємини з іншими людьми.

А.Д. Щербань також розглядає те, що ціннісні орієнтації особистості піддаються трансформації та можуть змінюватися протягом усього життя під впливом психологічних та соціальних чинників. Це означає, що цінності, які визначаються людиною, можуть зазнавати змін у залежності від досвіду, зміни життєвих обставин, розвитку особистості та інших факторів [37].

Ціннісні орієнтації можуть бути реалізованими або нереалізованими в залежності від того, наскільки особистість діє відповідно до своїх цінностей. Розвинені ціннісні орієнтації вказують на зрілість особистості та її здатність до самоствердження та самореалізації.

Для досягнення розвинених ціннісних орієнтацій необхідно мати певні якості:

1.Цілісність - здатність до усвідомлення цілісності своєї особистості та внутрішньої гармонії.

2.Надійність - здатність дотримуватися своїх принципів та вірності власним цінностям у будь-яких ситуаціях.

3.Вірність певним принципам і ідеалам - готовність діяти відповідно до власних переконань та цінностей.

4.Здатність до вольових зусиль заради цінностей - готовність прикладати зусилля та діяти на користь своїх цінностей та ідеалів.

5.Активність життєвої позиції - здатність до самостійного прийняття рішень та активної участі у власному житті та житті суспільства.

Отже, ціннісні орієнтації особистості є важливим елементом внутрішньої структури, який відображає важливість та пріоритетність різних аспектів життя для конкретної людини.

1.2. Ціннісні орієнтації особистості як змістовна характеристика її мотиваційної сфери

Ціннісні орієнтації особистості є важливим аспектом, який визначає її мотиваційну сферу та взаємодію з навколишнім середовищем. Вони представляють собою систему цінностей, які керують виборами, діями і пріоритетами індивіда в житті. Ціннісні орієнтації відображають глибинні

переконання, ідеали та цінності, які визначають особистісний розвиток і самоствердження. Розуміння цього аспекту дозволяє отримати важливі уявлення про мотиваційні стимули та поведінкові патерни особистості.

Кожна особистість існує у світі цінностей, які формують основу її уявлень про те, що є важливим і цінним. Ці цінності можуть бути як матеріальними, так і ідеальними - вони відображають те, що має значення для конкретної людини з точки зору задоволення її потреб і задоволення інтересів. Наприклад, для однієї особистості цінною може бути кар'єра та матеріальний успіх, тоді як для іншої - це може бути сімейні зв'язки, мистецтво або допомога іншим. Ці цінності не лише визначають те, що людина прагне отримати від життя, але і впливають на її вчинки, вибори та сприйняття світу навколо. Вони є ключовим фактором, який визначає індивідуальну ідентичність і покликаність кожної особистості [22, с.354].

Система ціннісних орієнтацій особистості визначається сукупністю цінностей, які вона вбирає з навколишнього середовища, а також тих, які вона сама собі формує на основі власного досвіду та взаємодії зі світом. Ці цінності стають орієнтирами, за якими особистість орієнтується в своєму житті та приймає рішення. Ціннісні орієнтації є як найважливішими якостями внутрішньої структури особистості, що визначають її особистісну ідентичність і важливі цілі. Кожна особистість має свою унікальну систему ціннісних орієнтацій, яка відображає її уявлення про те, що важливо і значуще в житті. Таким чином, ціннісні орієнтації відображають установки особистості на цінності матеріальної і духовної культури, визначаючи її життєві пріоритети та цілі.

Ціннісні орієнтації визначають основні пріоритети та цінності, які керують свідомістю і діяльністю особистості, і мають значний вплив на її особистісний розвиток. Ці орієнтації формуються на основі індивідуальних і суспільних цінностей, і можуть варіюватися в залежності від конкретних життєвих ситуацій та досвіду особистості. Утворення ціннісних орієнтацій зазвичай включає три

основні компоненти: когнітивний, що стосується знань і усвідомлення цінностей; емотивний, який виражається у відчуттях і емоціях, пов'язаних з цінностями; та поведінковий, який визначається реалізацією ціннісних установок у конкретних діях та рішеннях [22, с.258].

Цінності та ціннісні орієнтації відіграють ключову роль у регулюванні поведінки особистості, особливо в контексті соціальних умов. Вони функціонують як внутрішні регулятори, що визначають напрямок дій та вчинків людини, допомагаючи їй адаптуватися до різних ситуацій. Стійкі ціннісні орієнтації формують систему особистісних координат, яка забезпечує стабільність і послідовність у поведінці та діяльності. Цінності функціонують як критерії оцінки життя, вчинків інших людей та навколишньої дійсності, фільтруючи та спрямовуючи сприйняту інформацію через "призму цінностей". Вони є важливими "локаторами етичної свідомості", які впорядковують світові уявлення та надають їм значущість для особистості.

Цінності, які вбирають у себе життєвий досвід особистості, є своєрідною "віссю свідомості", навколо якої крутяться думки та почуття людини, і вони є ключовим фактором у багатьох аспектах її життя.

Сталі ціннісні орієнтації вказують на зрілість особистості та забезпечують її стабільність і послідовність. Ця стабільність визначається такими характеристиками, як активність, відданість принципам, цілісність, та вона віддзеркалюється у спрямованості та активності в різних сферах життя.

Навпаки, непослідовність у ціннісних орієнтаціях може призвести до суперечностей у поведінці та непередбачуваності. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій може спричинити панування зовнішніх впливів та безликість.

Отже, цінності є основою, що визначає спрямованість та вищий рівень регуляції соціальної поведінки особистості, а їх стійкість та послідовність визначають її зрілість і стабільність.

Прогностична функція цінностей полягає в їхньому впливі на формування життєвої позиції і програм життєдіяльності, в уявленні про майбутнє та перспективи розвитку особистості. Цінності не лише регулюють сьогодення, а й визначають майбутній стан особистості, встановлюють її цілі, завдання і ідеали.

Особисті цінності мобілізують внутрішні сили та здібності людини для досягнення певної мети, визначаючи спосіб її існування. Різні цінності мають різне значення для різних людей, існує ієрархія цінностей, яка може змінюватися з часом і від особи до особи.

Цінності не лише вказують на ідеї, принципи та цілі поведінки, але і мають змістовну та кількісну сторону. Вони класифікуються на цінності-цілі та цінності-засоби, а також позитивні та негативні, враховуючи їхнє соціальне значення та наслідки реалізації.

У психоаналітичних теоріях, наприклад, ціннісно-мотиваційна сфера заснована на вроджених неусвідомлюваних інстинктах, які розглядалися Зигмундом Фрейдом, а також на архетипах колективного неусвідомленого, визначених Карлом Густавом Юнгом. Біхевіористичні теорії, які представлені, наприклад, Б. Ф. Скіннером, звертають увагу на зовнішнє підкріплення, таке як нагорода або покарання. Гуманістичні теорії, які розвинули вчення Ейбрахама Маслоу та Карла Роджерса, підкреслюють значення задоволення потреб, самоактуалізації та вільного вибору. Кожен з цих підходів відображає різні аспекти ціннісно-мотиваційної сфери, доповнюючи один одного та розширюючи наше розуміння людської поведінки та мотивації. Наприклад, відповідно до ціннісного підходу, особистісні цінності відображаються у відношенні до інших людей – від них, проти них або узгоджено з ними (згідно з К. Хорні). Адаптаційний підхід, запропонований А. Адлером, визначає основні життєві цінності, такі як любов, дружба та діяльність, які сприяють адаптації до соціального середовища. Дослідження ціннісно-мотиваційної сфери включає

також структурно-генетичний підхід Т. Титаренка, що розглядає інтенціональність як чинник, сприяючий усвідомленню минулого та майбутнього. Крім того, ціннісний підхід, як запропоновано В. Молякою та іншими, розглядає сукупність цінностей, які особистість будує на основі своїх бажань, потреб та цілей.

Цінності тісно пов'язані з мотивацією, але визначення мотивації може відрізнятись залежно від підходу. Одні розглядають мотивацію як сукупність чинників або мотивів зі структурної точки зору, в той час як інші бачать мотивацію як динамічний процес. Перший підхід розглядає мотивацію як статичне явище, а другий - як динамічне утворення або механізм.

Термін "мотивація" був вперше використаний у статті Артура Шопенгауера "Чотири принципи достатньої причини", пізніше його використали у психології для пояснення причин людської та тваринної поведінки. У сучасних дослідженнях мотивацію можна розглядати як сукупність чинників, що визначають поведінку, як сукупність мотивів або як спонуку, що викликає активність організму та визначає її спрямованість.

Мотивація та мотив - це два важливих психологічних поняття, але вони мають різний зміст. Мотив - це внутрішня сила або характеристика особистості, яка підтримується і використовується самим суб'єктом поведінки. Він є стійкою особистісною властивістю, що спонукає до вчинення певних дій. Основна функція мотивів полягає в мобілізації здібностей, функціональних можливостей та досвіду людини для виконання трудового завдання.

У статті Л. Паркса мотивацію порівнюють із збуджуючою силою, яка впливає на нашу діяльність, направляючи її на досягнення певної мети. Автор підкреслює, що мотивація важлива незалежно від того, усвідомлюємо ми її чи ні. Таким чином, мотивація є глибокою складовою психіки, яка не завжди є усвідомленою, але в той же час привертає увагу людини і фокусує її на досягненні певної мети.

Д. Маккеланд порівнював мотивацію з імпульсом, що спрямовує людину на досягнення певної мети та є невід'ємною частиною її діяльності. Незважаючи на те, що на перший погляд може здатися, що цінності та мотиви – це одне й те саме, оскільки вони прямо пов'язані з результатом людської діяльності (будь то рішення про одруження, купівля книги, прийняття вегетаріанства, відкриття депозиту та інше), ці поняття мають відмінності. М. Блернат зазначав, що основна різниця між ними полягає у тому, що за допомогою мотивів та мотивації людина вчиняє спонтанні дії, а за допомогою цінностей – обдумані та усвідомлені.

Саме тому важливим є комплексне вивчення не лише окремо мотивів та мотивації, а також цінностей та ціннісних орієнтацій. Оскільки окремо ці елементи не дають повного зображення особистості. Наприклад, якщо відомо, що для людини важливе визнання у формі похвали, то, зазнавши невдачі в роботі та очікуючи на зовнішню мотивацію, вона може здійснити кроки для активізації цього процесу, шляхом звернення до інших за похвалою, аналізу своїх попередніх досягнень та іншого [22, с.402].

Ю. Швалб, дослідник особистісної психології, вносив важливий внесок у розуміння ціннісно-мотиваційної сфери. Він відмічав, що в особистісному підході доцільно вводити поняття мотивації шляхом протиставлення зовнішніх стимулів і внутрішніх мотивів. Ця диференціація та їхня інтеграція відбуваються через сполучення з поняттям "сенсу" або особистісного смислу. Цей сенс відкриває індивіду його відношення до власних дій, учинків, переживань і т.д. Якщо мотивація спрямовує індивіда на бажану предметність, то сенс вказує на місце, значення цієї предметності у системі життєдіяльності особистості. Це може бути розглянуто у контексті структури діяльності, в ієрархії цінностей, системі моральних установок, у соціальній ситуації, а також у русі до щастя чи власної смерті. На понятійному рівні цей зв'язок мотивів та відносин фіксується в конструкті "мотиваційно-сміслова сфера" особистості. Такий підхід допомагає

краще зрозуміти внутрішні механізми, що керують поведінкою людини та формують її цінності і мотиви [22, с.156].

Ціннісно-сміслова сфера є ключовим утворенням людської психіки, і її формування та функціонування залежить від соціального середовища, в якому існує людина, а також від цілеспрямованих процесів навчання і виховання. Індивідуальне наповнення цінностями та продукування смислів відбувається в процесі самовизначення та самореалізації особистості.

Окрім того, наряд із поняттями цінностей та мотивів, важливою є відповідальність. Віктор Франкл підкреслював, що "свідома відповідальність завжди є відповідальністю за втілення цінностей". Це означає, що кожна окрема людина має відповідати за те, як вона реалізує свої цінності в житті [30, с.149].

Отже, під ціннісно-мотиваційною сферою розуміється складова людської психіки, яка формує її погляди на життя, взаємини в суспільстві, власний життєвий шлях та значення життя взагалі. Ця сфера відображається у поведінці людини та її рішеннях. І важливо підкреслити, що для розуміння цінностей та мотивів необхідно спостерігати саме за їхнім виявленням у дії, у реальних ситуаціях, а не лише в вербальних висловлюваннях. Наприклад, ми можемо краще зрозуміти цінності і мотиви людини, спостерігаючи, як вона вчиняє в складних ситуаціях або вибирає між різними варіантами.

Цінності та мотиви - це не просто елементи, які пасивно приймаються від соціуму. Вони складаються та переймаються в ході активної життєдіяльності людини. Цінності й мотиви відрізняються одне від одного. Цінності є глибшими, вони формуються під впливом різних чинників, таких як виховання, культурне середовище, освіта та особистий досвід. Вони визначають особистісні пріоритети та ставлення до різних аспектів життя. Цінності зазвичай є стійкими та стабільними утвореннями.

З іншого боку, мотиви мають тенденцію до частіших змін і можуть бути більш залежними від конкретної ситуації. Вони представляють собою внутрішні стимули, які підтримують та спрямовують поведінку людини. Мотиви можуть виникати в реакцію на потреби, бажання або цілі. Вони можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, і впливати на різні аспекти життя, включаючи професійну діяльність, особисті відносини та саморозвиток.

Отже, хоча цінності та мотиви пов'язані між собою, вони виступають різними складовими психіки людини. Цінності формують основу для розуміння світу та прийняття рішень, тоді як мотиви стимулюють і направляють конкретну поведінку.

Ціннісно-мотиваційна сфера людини є своєрідним компасом, який визначає напрямок її діяльності і рішень. Цінності вказують на те, що людина вважає важливим у житті, а мотиви стимулюють її досягати цих цінностей. Розуміння цієї сфери є ключем до розуміння людської поведінки і мотивації. Коли ми вивчаємо цінності та мотивацію окремо, ми можемо отримати лише часткове уявлення про особистість людини. Ці дві складові взаємодіють і взаємопоінформовують одна одну, формуючи унікальну ціннісно-мотиваційну картину світу кожної людини. Тому важливо досліджувати їх комплексно, щоб отримати повніше розуміння і прогнозувати її поведінку та дії.

Здійснюючи комплексний аналіз цінностей та мотивації, ми можемо краще зрозуміти, які цінності найбільш важливі для конкретної людини і які мотиви її приводять до досягнення цих цінностей. Це дозволяє розробляти ефективні підходи до мотивації та керування, що в свою чергу сприяє досягненню успіху як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

1.3. Характеристика ціннісно-мотиваційної сфери підлітків як психологічного феномену

Ціннісно-мотиваційна сфера підлітків є складним психологічним феноменом, що відображає їхні внутрішні переконання, цінності та стимули. У цьому віці формуються основні пріоритети та ідеали, які визначатимуть подальший розвиток особистості. Зміна соціального середовища, підвищення самосвідомості та відповідальності сприяють активному розвитку ціннісно-мотиваційної сфери у підлітків.

Розвиток особистості є процесом, в якому важливу роль відіграє засвоєння соціального досвіду, який виражений у нормах, правилах та ідеалах цінностей, що склалися у конкретному суспільстві. Цей процес включає ознайомлення з соціальними зразками, їхню інтеріоризацію та формування власної оцінки реальності, що є важливим для становлення системи ціннісних орієнтацій особистості.

Майбутнє не лише підлітків, а й суспільства в цілому значною мірою залежить від того, якими є їхні цінності та мотивація. Характеристика підлітків відзначається як великим різноманіттям світоглядних позицій, мотивів поведінки та рис характеру, так і помітною динамікою їх зміни.

Оскільки підлітки активно взаємодіють зі своїм соціальним оточенням, вони виступають активними соціальними акторами, і це створює необхідність в дослідженні механізмів, чинників та умов, що впливають на формування та розвиток їхньої ціннісно-мотиваційної сфери[.]

Проблема ціннісно-мотиваційної сфери в психології вважається однією з ключових і найбільш складних. Важливість цього аспекту полягає в тому, що цінності та мотивація є важливими детермінантами людської поведінки та розвитку особистості. Особливістю психологічного підходу до вивчення ціннісно-

мотиваційної сфери є те, що вони розглядаються через призму особистісного сприймання суб'єкта до навколишньої дійсності та його орієнтацій в ній.

Термін "ціннісні орієнтації" відображає ідеологічні, моральні, естетичні та інші підстави оцінки суб'єктом навколишньої дійсності та його орієнтацію в ній. Це також є засобом диференціації індивідом об'єктів навколишнього світу за їхньою значущістю для нього. У той час як поняття мотивації охоплює всі види спонукань, мотивів, потреб, інтересів, прагнень, цілей та ідеалів, що визначають поведінку людини взагалі, і включає в себе детермінацію її дій.

Підлітковий вік вважається одним з найцікавіших періодів у формуванні ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Це етап дорослішання, коли дитина поступово перестає бути дитиною і починає активно входити в світ дорослих. Підліток стикається з колосальним зростанням енергії, інтенсивними фізіологічними та психологічними змінами, а також великою кількістю внутрішніх та зовнішніх перетворень.

Цей період характеризується активним пошуком власної ідентичності та місця в суспільстві, а також прийняттям на себе відповідальності за власне життя та розвиток. Підліток стає більш самостійним і самосвідомим, починає формувати свої цінності, мотивації та життєві погляди, що визначатимуть його подальший шлях розвитку.

Проблема ціннісних орієнтацій є ключовою у вивченні людської поведінки та саморегуляції особистості. Цінності, як психологічне утворення, визначають не лише індивідуальну діяльність, але й впливають на процес формування особистості. Цінності відображають культурний контекст, в якому індивід існує, і відіграють важливу роль у його розвитку. Особистісні цінності слугують ефективним механізмом регуляції поведінки, підтверджуючи стабільність психічних характеристик особистості[1].

Цінності є ключовими складовими, що визначають мотивацію та спрямованість діяльності людини. Вчений М. Головатий розглядає цінності як ідеї та погляди, що задовольняють потреби та інтереси індивіда. За визначенням М. Рокича, цінності є стійкими переконаннями в тому, що певна поведінка або кінцева мета існування мають особисте значення. Поняття «цінність» тісно пов'язане з поняттям «значущість», оскільки цінність може бути усім, що має важливість та значення для особистості з урахуванням її потреб, інтересів і цілей. Ціннісні орієнтації представляють собою сукупність найважливіших цінностей для людини, що відображаються у її внутрішній структурі. Вони формуються та закріплюються в процесі соціального та професійного досвіду особистості, відділяючи суттєве від неважливого.

Комплекс усталених ціннісних орієнтацій формує певний план поведінки, який забезпечує стабільність особистості та відображає спрямованість її потреб і інтересів. Ці орієнтації виступають важливим фактором, який визначає мотивацію дій і вчинків особистості. Вони є основними елементами внутрішньої структури особистості, які закріплюються життєвим досвідом і відображаються у всіх аспектах її життя. Ці цінності гарантують стійкість та спадковість певних типів поведінки та діяльності, відображаючи спрямованість її потреб та інтересів.

Аналізуючи дослідження С.М. Прищепи про життєві цінності дітей підліткового віку, виявлено, що до 10 років цінності дітей відповідають цінностям їхніх батьків. У віці 11–14 років спостерігається відмінність у головних цінностях між батьками та підлітками, проте до 16 років ця відмінність знову зменшується.

Дослідження вченого Х. Ремшміда підтверджує, що у підлітків на початкових стадіях переважають абстрактні ціннісні поняття та погляди, що домінують у їхньому колі однолітків. Протягом цього періоду багато соціальних цінностей, таких як допомога та самопожертва, тимчасово втрачають своє

значення, а натомість акцентується на таких аспектах, як соціальний статус, авторитет, економічна та світоглядна самостійність, гігієна та зовнішній вигляд.

Це може пояснюватися бажанням бути схожими на однолітків, стежити за ними, відчувати себе дорослим та бути авторитетом. У підлітковому віці виникає пристрасне прагнення до отримання поваги та визнання серед ровесників, що змінює систему оцінок поведінки та особистості в товаристві ровесників.

Дослідження І. Булаха та Л. Кулагіної показує, що існує зв'язок між пріоритетними цінностями підлітка та його соціальним статусом. Наприклад, підлітки з низьким соціальним статусом частіше віддають перевагу веселому життю, безтурботному проведенню часу та сміливості. Учні з середнім статусом віддають перевагу ролі «спостерігача» у взаємовідносинах з оточуючими та виділяють як пріоритетні цінності хороших друзів та здоров'я. Тимчасом, самостійні та незалежні підлітки з високим соціальним статусом вважають щасливе сімейне життя та цікаву роботу домінуючими цінностями [4].

Мотивація - це головний механізм, що визначає активність та спрямованість діяльності особистості. У сучасній психології цей термін використовується для опису системи факторів, які визначають поведінку, а також для позначення процесу, що стимулює та підтримує активність на певному рівні.

Аналізуючи мотиваційну сферу підлітків, важливо враховувати їхні особливості на різних стадіях розвитку. На першій стадії, мотивація підлітків є наслідувальною - вони наслідують своїх ровесників та старших, а їхня власна мотивація вчинків є поверховою та ситуативною.

На другій стадії, підлітки проявляють зацікавленість у власній особистості та ставляться до неї уважніше. Вони прагнуть утвердитися в колі своїх однолітків та звертають увагу на їхні оцінки. Мотивація вчинків на цій стадії стає більш диференційованою.

На третій стадії, підлітки розвивають саморегуляцію поведінки та усвідомленість мотивації вчинків. Вони починають аргументувати свої дії, передбачати наслідки рішень та брати участь у формуванні внутрішнього фільтру, що знижує імпульсивність дій.

Поняття мотиваційної сфери особистості охоплює всі мотиваційні аспекти, що присутні у людини, включаючи її диспозиції (мотиви), потреби, цілі, аттїтуди, поведінкові патерни, інтереси та інші мотиваційні чинники. Різні психологи трактують мотивацію по-різному: для одних це система факторів, що направляють поведінку, для інших - сукупність мотивів чи спонукань, що визначають активність організму.

Мотивація також розглядається як процес психічної регуляції діяльності, механізм виникнення, напрямку та способів здійснення конкретних форм діяльності. У широкому розумінні, мотиваційна сфера включає афективну та вольову складові особистості, її потреби та переживання задоволення цих потреб.

Це поняття охоплює багато різноманітних аспектів особистості, таких як спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, емоції та вольові якості. Іншими словами, мотивація представляє собою складну систему психологічних факторів, які визначають поведінку та діяльність людини.

Дослідження, проведене В. Завірюхою, вказує на те, що прагнення досягти успіху та отримати високі результати у своїй діяльності свідчить про сильну мотивацію досягнення у суб'єкта. Для деяких людей успіх у роботі або заняттях є вкрай важливим, тоді як для інших це може мати меншу вагу.

Особа з сильним мотивом досягнення має такі характеристики: вона настійлива в досягненні своїх цілей, не задовольняється результатом, намагаючись досягти кращого; для неї важливе переживання радості від успіху та досягнення високих результатів; вона схильна до ставлення віддалених цілей, а також не задовольняється простими завданнями, а намагається досягти складніших цілей.

Успіх у діяльності, як підкреслюється, залежить не лише від здібностей, але й від прагнення досягти мети та наполегливої праці.

Дослідження, яке ми провели, мало на меті вивчити рівень сформованості ціннісно-мотиваційної сфери серед підлітків, які були внутрішньо переміщеними особами. Ми досліджували 68 осіб у віці від 12 до 16 років. У сучасних умовах, з урахуванням складних змін у різних аспектах життя українських громадян, в тому числі через військові дії Росії на території України, підліткам досить важко визначити пріоритетність цінностей.

Під час аналізу ціннісно-мотиваційної сфери за пізнавальним компонентом, виділяються переважаючі цінності серед підлітків. Серед них - життєрадісність, вихованість, чесність, доброта, самостійність, а також цінність, яка стала актуальною через військові події в Україні - безпека. Результати емоційного компоненту ціннісно-мотиваційної сфери підлітків свідчать про перевагу таких цінностей, як здоров'я, щасливе сімейне життя та наявність гарних та вірних друзів.

Щодо мотиваційних орієнтирів підлітків, результати дослідження показують значимість цінностей, таких як цінності саморозвитку, де підлітки віддають перевагу пізнанню нового, самоствердження, що включає визнання та повагу, самостійність, цінності спілкування, пошук нового та отримання гострих відчуттів.

Оскільки людина постійно взаємодіє з іншими, планує та ставить перед собою певні цілі, мотивація розглядається як процес внутрішнього спонукання індивіда до активної діяльності, досягнення цілей. Це свідомий вибір людиною певної лінії поведінки, що базується на внутрішніх і зовнішніх чинниках, таких як мотиви і стимули.

Таким чином, мотиваційний процес виникає на основі потреб індивіда, його інтересів та бажань. Цей процес взаємодіє з різними аспектами особистості: від її

життєвого та професійного досвіду до фізіологічних можливостей. Він також враховує цільові настанови, тобто те, до чого людина прагне в результаті своєї діяльності. Цінності відіграють ключову роль у мотивації поведінки. Вони визначають центральну позицію особистості, впливаючи на її свідомість та сприйняття світу. Кожна людина реалізує цінності у власному житті, надаючи їм особистісний зміст. Цей процес надає цінностям мотивуючого впливу на її думки, вчинки та взаємодію зі світом.

Висновки до розділу

Отже, у сучасній науковій дискусії вивчення ціннісних орієнтацій особистості виявляє важливість розуміння цього поняття як ключового елементу особистісної структури. Ціннісні орієнтації відображають систему цінностей, які керують поведінкою та виборами індивіда, визначаючи його життєві пріоритети та цілі. Дослідження ціннісних орієнтацій дозволяє краще зрозуміти процес самоідентифікації, соціалізації та розвитку особистості в контексті суспільства. Враховуючи динамічний характер ціннісних орієнтацій, важливо враховувати їх трансформацію та вплив на формування і розвиток особистості протягом життя.

Ціннісні орієнтації особистості виступають як ключовий компонент мотиваційної сфери, відображаючи її переконання, цінності та пріоритети. Вони визначають напрямок дій та вибір, що робить людина, впливаючи на її розвиток і взаємодію з оточуючим світом. Розуміння цих орієнтацій дозволяє краще розкрити механізми мотивації та керувати ними для досягнення поставлених цілей.

Ціннісно-мотиваційна сфера підлітків представляє собою складний психологічний феномен, який визначає їхню поведінку та вибори. Вона включає в себе переважаючі цінності, мотиваційні орієнтири та емоційні компоненти, що формують їхні ставлення до себе, інших та світу навколо. Розуміння цієї сфери

допомагає збагатити підлітків внутрішній світ та сприяє їхньому гармонійному розвитку.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методика проведення дослідження

З метою визначення ціннісних орієнтації підлітків як складової їх мотиваційної сфери нами було проведено практичне дослідження в якому прийняли участь 80 старшокласників (учнів 10-11 класів), що навчаються в ліцеї № 3 імені Артема Мазура м. Хмельницького. Вибірка гетерогенна: 49 дівчат та 31 юнак у віці 16-17 років. Дослідження проводилося з лютого по березень 2024 року.

Гіпотезою дослідження виступило припущення, що успішність навчання підлітків в закладах середньої освіти значно покращиться за умови врахування в навчально-виховному процесі цих закладів особливостей розвитку ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження були визначені наступні завдання:

1. Підібрати відповідні діагностичні методики.
2. Провести тестування підлітків.
2. Проаналізувати отримані результати.
3. Розробити рекомендації психологам щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери.

Методики дослідження:

Для дослідження когнітивного компонента професійного самовизначення старшокласників нами було використано анкету «Світ професій та мій професійний вибір» (авт. Л.П. Федоренко) Додаток А. Запитання анкети були

спрямовані на з'ясування особливостей повноти уявлень старшокласників про світ професій; вивчення того, які професії є найбільш популярними серед сільських школярів та які вони вважають найбільш соціально-значущими; коли вперше виник інтерес до обраної ними професії; яку професію планують реально обрати, про яку професію мріють, але вважають, що вона недосяжна, а також на дослідження уявлення старшокласників сільських шкіл про зв'язок обраних ними професій зі шкільними предметами.

Методика «Мотиви вибору професії» (С.С Гріншпун) є опитувальником спрямована на дослідження причин вибору професії старшими школярами, структури їхньої мотиваційної сфери. Містить 32 твердження, з якими учасник дослідження має погодитися чи спростувати їх. Відповідаючи на запитання, старшокласники вказують причини, які визначають їх власний вибір. Вибір має певну «забарвленість», інакше кажучи, значущість: чим вищим ступінь значимості мотиву, тим вищим буде бал, що надається відповіді респондента.

Особливості процедури проведення: нами було запропоновано респондентам модифікацію методики, в якій до мотивів авторського варіанта методики (престижні, матеріальні, ділові мотиви) ми додали ще одну групу мотивів (творчі), використовуючи при цьому питання методики «Творчий потенціал» Є.С. Жарікова та А.Б. Золотова.

Шкали методики: «Престиж професії», «Матеріальне благополуччя», «Ділове ставлення», «Творче ставлення».

Мотиви матеріального благополуччя – дана шкала характеризує інтерес до матеріальної сторони професії чи посади, бажання набути матеріальну незалежність від батьків, необхідність матеріально забезпечити сім'ю, можливість задовольнити свої матеріальні потреби, прагнення знайти зручний спосіб заробляти собі на хліб.

Мотиви престижу професії – шкала, що характеризує переконання людини, що ця професія має високий престиж у суспільстві, бажання керувати іншими людьми, бажання працювати у престижному місці, бажання мати модну професію, так само шкала показує вплив сімейних традицій.

Мотиви ділового ставлення – шкала показує інтерес людини до змісту професії, бажання дізнатися, у чому полягають обов'язки фахівця у обраній професії, прагнення до самовдосконалення, розвитку навичок та умінь у сфері, що обирається особистістю, прагнення до трудової діяльності, мрія займатися улюбленою роботою, впевненість, що обрана професія відповідає здібностям, можливість виявити самостійність у роботі, бажання приносити користь людям.

Мотиви творчих відносин – шкала характеризує бажання спробувати різні варіанти вирішення професійного завдання, прагнення дізнатися нове про давно відоме і можливість засвоїти важке, схильність виконувати цікаву роботу, навіть якщо її успіх не гарантований, можливість самовираження, прояви своїх здібностей та потенціалів.

Методика «Визначення основних мотивів вибору професії» (О.М. Павлютенко) дозволяє встановити роль тих чи інших мотивів при виборі професії конкретним випробуваним. Випробуваному надається опитувальник, який складається з 18 думок про професію. Ці міркування висловлюють 9 груп мотивів (Соціальні, Моральні, Естетичні, Пізнавальні, Творчі, Пов'язані зі змістом праці, Матеріальні, Престижні, Утилітарні).

Для визначення основних мотивів вибору професії необхідно підрахувати суми з кожної групи мотивів. Групи мотивів, що мають максимальну кількість балів є основними у виборі професії даним випробуваним.

Групи мотивів:

Соціальні (судження 1 і 2) - бажання своєю працею сприяти суспільного прогресу, соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі та потреби.

Моральні (судження 3 та 4) - прагнення до вдосконалення своєї моральної подоби, духовного світу, розвитку моральних якостей.

Естетичні (судження 5 і 6) - прагнення до естетики праці, її красі, гармонії, сприйняття прекрасного, отримання відчуття радості від діяльності.

Пізнавальні (судження 7 та 8) - прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, пізнання змісту конкретної праці.

Творчі (судження 9 і 10) - прагнення бути оригінальним у роботі, здійснення наукових відкриттів, отримання можливостей для творчості.

Пов'язані зі змістом праці (судження 11 і 12) - чіткі знання про процес праці, спрямованість на розумову та фізичну працю.

Матеріальні (судження 13 та 14) - прагнення отримувати певні блага.

Престижні (судження 15 та 16) - прагнення до професій, які цінуються серед знайомих, як ті, що дозволяють досягти високого становища в суспільстві, що забезпечують швидке просування службою.

Утилітарні (судження 17 і 18) - прагнення керувати людьми, робота у місті, чистота і легкість, праці, орієнтація на заклад вищої освіти.

Методика «Визначення схильностей особистості до різних сфер професійної діяльності» (Методика Л. Йовайші в модифікації Г. Резапкіної).

Методика спрямована на виявлення схильностей учнів до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичної, інтелектуальної, естетичної, планово-економічної або екстремальної. Гідність методики полягає у застосуванні непрямих питань, що виявляють приховану мотивацію, на відміну більшості методик, у яких задаються «лобові», прямолінійні питання. Методика має шкали «Схильність до роботи з людьми», «Схильність до дослідницької діяльності», «Схильність до роботи на виробництві», «Схильність до роботи на виробництві» естетичним видам діяльності», «Схильність до екстремальних видів діяльності», «Схильність до планово-економічних видів діяльності».

1 – Схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, інформаційним), управлінням, вихованням та навчанням. Люди, успішні у професіях цієї групи, повинні вміти і любити спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їхній настрій, наміри та особливості.

2 – Схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Крім хорошої теоретичної підготовки у певних галузях науки, людям, які займаються дослідницької діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність та оригінальність суджень, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається розмірковувати про проблему, ніж займатися її реалізацією.

3 - Схильність до роботи з виробництва. Коло цих професій є дуже широким: виробництво та обробка металу; збирання, монтаж приладів та механізмів; ремонт, налагодження, обслуговування електронного та механічного обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка та використання різних матеріалів; керування транспортом. Професії цієї групи висувають підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, до уваги.

4 - Схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-мистецькою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), вирізняє оригінальність мислення та незалежність характеру, прагнення до досконалості.

5 - Схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною та оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я та морально-вольових якостей.

6 - Схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками та плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом та

перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності та акуратності.

Для оцінки уявлень молоді про сенс життя було обрано методику «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Д. О. Леонтьєв), який є адаптацією тесту «Мета життя» J. C. Crumbaugh і L.T. Maholick. Тест має ряд субшкал: цілі в житті (описує усвідомлені цілі, що надають життю (осмисленість); процес життя (показує, чи сприймається життя цікавим, емоційно насиченим; низькі бали за цією шкалою свідчать про незадоволеність життям); результативність життя (показує задоволеність життям, результатом самореалізації); локус контролю Я (описує уявлення себе як про господаря життя); локус контролю - життя (описує, якою мірою випробуваний вважає, що може керувати своїм життям).

Тест «Сенсожиттєві орієнтації» Д.О. Леонтьєва дозволяє оцінити «джерело» сенсу життя, яке може бути знайдений людиною або в майбутньому (цілі), або в сьогоденні (процес) або в минулому (результат), або у всіх трьох складових життя.

Тест СЖО є адаптованою версією тесту «Мета в житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо та Леонарда Махоліка. Методика була розроблена на основі теорії прагнення до змісту та логотерапії Віктора Франкла і мала на меті емпіричну валідизацію ряду уявлень із цієї теорії. На основі факторного аналізу адаптованої Д.О.Леонтьєвим версії цієї методики вітчизняними дослідниками (Леонтьєв, Калашніков, Калашнікова) було створено тест СЖО, що включає, поряд із загальним показником свідомості життя, також п'ять субшкал, що відображають три конкретні сенсожиттєві орієнтації (цілі в житті, насиченість життя та задоволеність самореалізацією) та два аспекти локусу контролю (локус контролю-Я та локус контролю-життя).

Тест СЖО містить 20 пар протилежних тверджень, що відображають уявлення про чинники свідомості життя особистості.

1. Цілі у житті. Бали за цією шкалою характеризують наявність або відсутність у житті випробуваного цілей у майбутньому, які надають життю свідомість, спрямованість та тимчасову перспективу. Низькі бали за цією шкалою навіть при загальному високому рівні свідомості життя (СЖ) будуть притаманні людині, яка живе сьогоднішнім чи вчорашнім днем. Водночас високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не лише цілеспрямовану людину, а й прожектера, плани якого не мають реальної опори в теперішньому та не підкріплюються особистою відповідальністю за їхню реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити, враховуючи показники за іншими шкалами СЖО.

2. Процес життя чи інтерес та емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією у тому, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник свідчить про те, чи сприймає випробуваний сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений змістом. Високі бали за цією шкалою та низькі за іншими будуть характеризувати гедоніста, який живе сьогоднішнім днем. Низькі бали за цією шкалою є ознакою незадоволеності своїм життям у теперішньому; при цьому, однак, їй можуть надавати повноцінний сенс спогади про минуле чи націленість на майбутнє.

3. Результативність життя чи задоволеність самореалізацією. Бали за цією шкалою відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна та осмислена була прожита її частина. Високі бали за цією шкалою та низькі за рештою будуть характеризувати людину, яка доживає своє життя, у якій все в минулому, але минуле здатне надавати сенсу залишку життя. Низькі бали – свідчать про незадоволеність прожитою частиною життя.

4. Локус контролю – Я (Я – господар життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, що володіє достатньою свободою

вибору, щоб побудувати своє життя відповідно зі своїми цілями та завданнями та уявленнями про її зміст. Низькі бали – це невіра у свої сили контролювати події власного життя.

5. Локус контролю – життя чи керованість життя. При високих балах - переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Низькі бали – фаталізм, переконаність у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

Далі, проаналізуємо отримані нами в ході тестування підлітків результати.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Результати тестування старшокласників за анкету «Світ професій та мій професійний вибір» (авт. Л.П. Федоренко) представлені нами на рисунку 2.1.

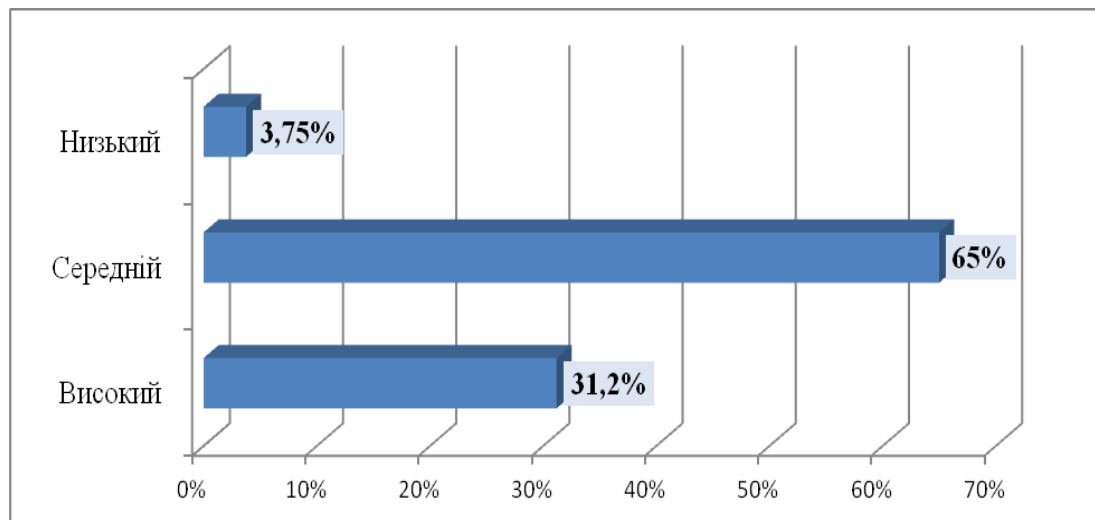

Рисунок 2.1 - Психологічні особливості розвитку обізнаності старшокласників шкіл про світ професій

Відповідно до даних рисунка 2.1 стає очевидним, що серед старшокласників понад чверть (31,2%) (25 старшокласників) вже набули високого рівня розвитку уявлень щодо змісту різних професій та їх вимог до особистості фахівця. Ці респонденти вже визначили найбільш привабливі для них професії та здійснюють активний цілеспрямований пошук інформації щодо специфіки бажаного фаху. Вони дізнаються про можливості й варіанти власного вступу в різні професійні заклади освіти України для набуття необхідної кваліфікації.

Середнього рівня знань про зміст та вимоги різних професій до особистості майбутнього фахівця досягла понад половина (65%) (52 випускника) даного ліцею. Досліджувані здійснюють активний, але досить вузький пошук інформації щодо конкретної, обраної ними професії. Досить мало виявляють інтерес до інших професій, оскільки впевнені в тому, що вже обрали свій майбутній фах. Вважаємо, що досить високий вияв впевненості цих старшокласників у своєму професійному виборі водночас спричинює й звуження можливостей їх вибору професії та подальшого варіативного проектування своєї кар'єри в умовах стрімких змін сучасного ринку праці.

У 3,75% (3 старшокласників) наявні досить обмежені знання щодо різних професій та їх вимог, що відповідає низькому рівню їх обізнаності. Вони здійснюють лише окремі ситуативні спроби пошуку інформації про різні напрями праці. У виборі майбутнього фаху орієнтуються переважно на конкретні приклади людей віку дорослості, що досягли матеріального успіху серед друзів родини, знайомих. При цьому старшокласники майже не співвідносять власні професійні здібності з вимогами бажаного фаху та досить мало замислюються над змістовними аспектами своєї майбутньої трудової діяльності.

Наступним етапом діагностики було проведення тестування старшокласників за методикою визначення основних мотивів вибору професії

О.М. Павлютенкова. Так, інтерпретуючи дані, нами було виявлено наступну особливість (рисунку 2.2)

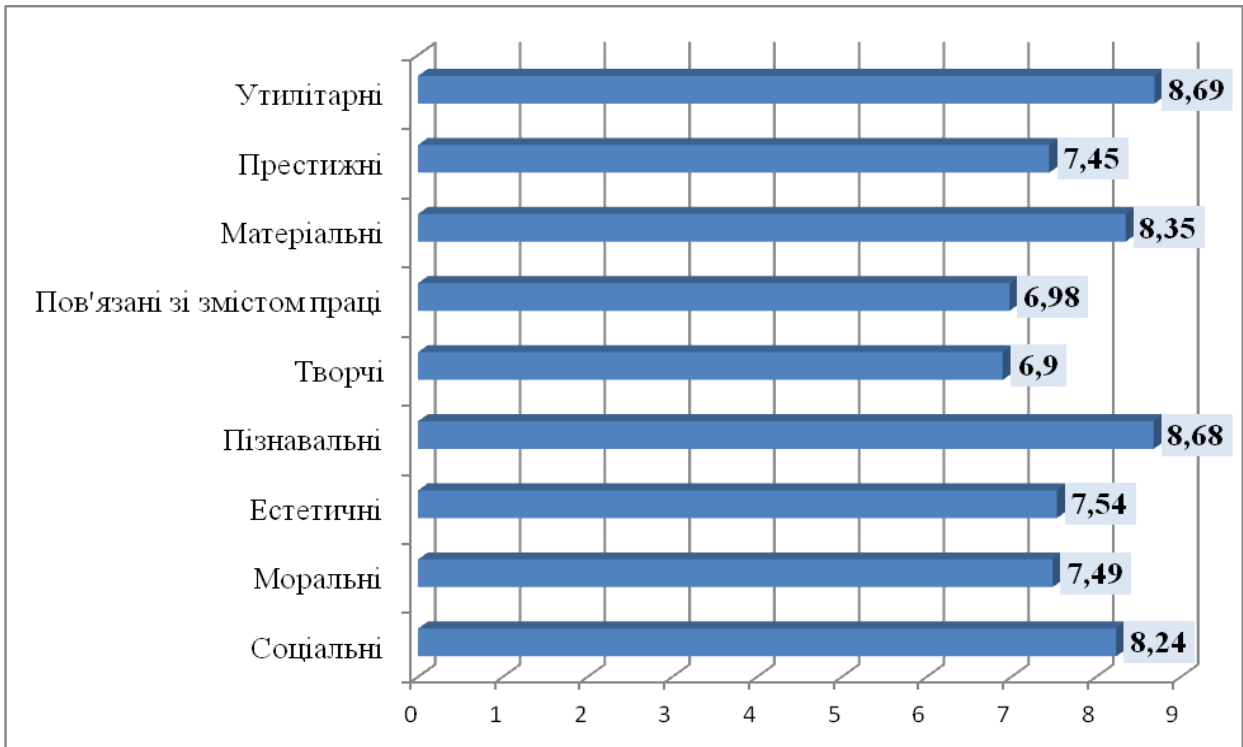

Рисунок 2.2 - Основні мотиви вибору професії у старшокласників за методикою О.М. Павлютенкова (середні показники)

Відповідно до даних рисунка 2.2 стає очевидним, що у старших школярів провідними є «Соціальні», «Пізнавальні», «Матеріальні» та «Утилітарні» мотиви. Тобто можна припустити, що при виборі професії їх мотивує бажання своєю працею сприяти суспільному прогресу, для них є характерною соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі та потреби, прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, пізнання змісту конкретної праці, а також прагнення отримувати певні блага та керувати людьми. Навпаки, не вираженими мотивами є «Творчі» та «Пов'язані зі змістом праці». Саме ці критерії мають найменше значення при виборі професії сучасною молоддю.

Наступними були результати, отримані за методикою виявлення мотивів вибору професії С.С. Гріншпун. Проаналізовані нами дані представлені на рисунку 2.3.

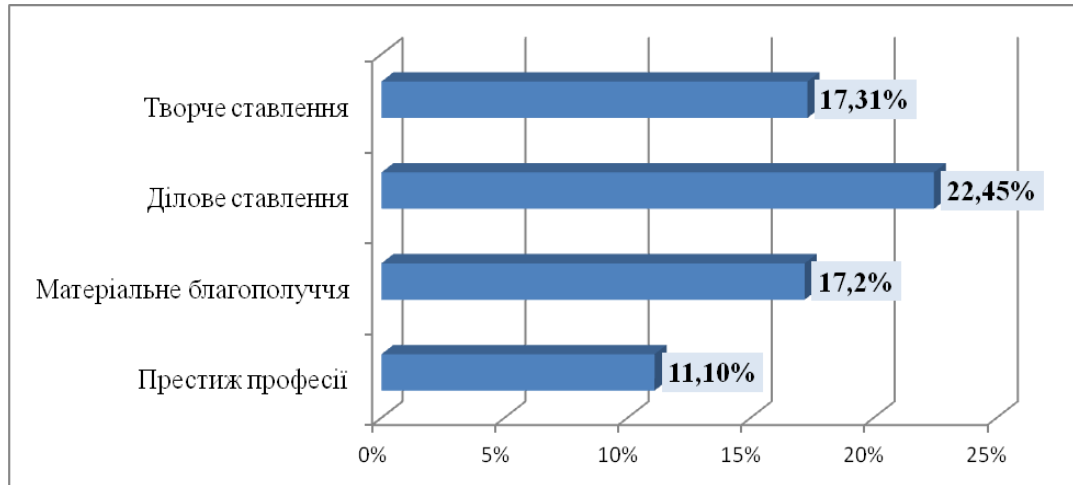

Рисунок 2.3. - Середні показники за методикою «Мотиви вибору професії» (С.С. Гріншпун) (середні показники)

На рисунку 2.3. видно, що мотив ділове ставлення переважає у старших школярів, що є добрим показником. Дослідження показують, що переважання внутрішніх мотивів є найефективнішим з погляду задоволеності працею та її продуктивності (відповідно до результатів досліджень Р.В. Овчарової).

Мотив «Ділове ставлення» - показує інтерес людини до змісту професії, бажання дізнатися, у чому полягають обов'язки фахівця у професії, що обирається, прагнення до самовдосконалення, розвитку навичок та умінь у сфері, що обирається трудової діяльності, мрія займатися улюбленою роботою, впевненість, що обрана професія відповідає здібностям, можливість виявити самостійність у роботі, бажання приносити користь людям.

Також відповідно до отриманих результатів стає очевидним, що мотив «Престиж професії» сформований на низькому рівні. Мотив «Престиж професії» характеризує переконання людини, що ця професія має високий престиж у суспільстві, бажання керувати іншими людьми, бажання працювати у

престижному місці, бажання мати модну професію, так само шкала показує вплив сімейних традицій на цінності респондентів.

Наступним етапом діагностики було проведення тестування старшокласників за методикою визначення схильностей особистості до різних сфер професійної діяльності (Методика Л. Йовайші у модифікації Г. Резапкіної). Отримані нами результати наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 - Визначення схильностей старшокласників до різних сфер професійної діяльності (Методика Л. Йовайші у модифікації Г. Резапкіної)

Назва шкали	Середні значення
Схильність до роботи з людьми	5,625
Схильність до дослідницької діяльності	3,25
Схильність до роботи з виробництва	2,9125
Схильність до естетичних видів діяльності	4,2875
Схильність до екстремальних видів діяльності	4,375
Схильність до планово-економічних видів діяльності	3,7875

Таким чином, відповідно до даних таблиці 2.1 стає очевидним, що у більшості старшокласників (5,625) спостерігається схильність до роботи з людьми. Ці респонденти обирають професії, пов'язані з управлінням, навчанням, вихованням, обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним). Людей, успішних в професіях цієї групи, відрізняє товарицькість, здатність знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри.

На другому місці серед даної вибірки старшокласників (4,375) є схильність до екстремальних видів діяльності. Цим старшокласникам подобаються професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронної та

оперативно-розшукової діяльності, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'ю, вольовим якостям.

На третьому місці серед даної вибірки старшокласників за середнім балом по всій вибірці стоїть (4,2875) схильність до естетичних видів діяльності. Для цих старшокласників є привабливими професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій крім спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських) відрізняє оригінальність і незалежність.

На четвертому місці по популярності вибору професії за кількістю виборів старшокласників стоїть схильність до планово-економічних видів діяльності (3,7875). Це професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом текстів та їх перетворенням (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності. Однак, вони не досить популярні серед сучасної молоді.

Менш популярними для респондентів є професії, пов'язані з науковою діяльністю (3,25). Крім спеціальних знань такі люди зазвичай відрізняються раціональністю, незалежністю суджень, аналітичний склад розуму. Отже, схильність до дослідницької (інтелектуальної) є менш привабливою серед даної вибірки старшокласників. І це на нашу думку відображає ставлення сучасної молоді до цих спеціальностей, адже не зважаючи на значимість та необхідність даних спеціальностей, престиж та визнання, заняття науковою діяльністю не приносить задоволення сучасній молоді та матеріального достатку.

А найменш популярною серед всіх видів професійної діяльності серед сучасних старшокласників виявилась схильність до практичної діяльності (2,9125). Коло цих професій дуже широке: виробництво та виробництво готових металевих; збірка, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, технічне

обслуговування електронного і механічного устаткування; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; управління транспортом; виготовлення виробів.

Наступним було тестування старшокласників за тестом сенсожиттєвих орієнтацій (Д.О. Леонтєва). Отримані результати представлені в таблиці 2.2 та на рисунку 2.4

Таблиця 2.2 - Визначення сенсожиттєвих орієнтацій старшокласників (Д.О. Леонтєва)

Субшкали тесту СЖО	Мін значення	Макс значення	Середні значення	Станд відхилення
Цілі у житті	18	42	32,275	6,11288
Процес життя	6	42	30,0875	6,49166
Результативність життя	15	35	25,8125	4,84150
Локус контролю – Я	10	28	21,625	4,38933
Локус контролю – життя	14	40	31,5	5,73358

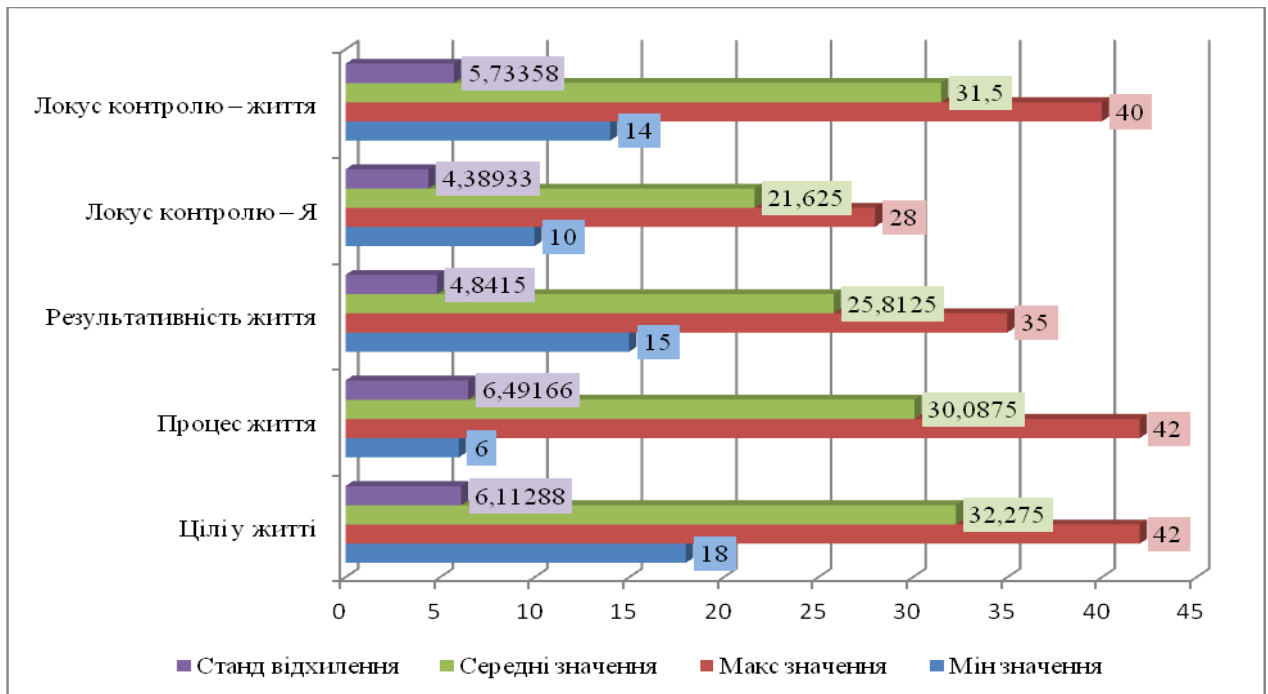

Рисунок 2.4 – Аналіз сенсожиттєвих орієнтацій старшокласників (Д.О. Леонтєва)

Згідно з даними таблиці 2.2, стає зрозумілим, що найбільше середнє значення сучасна молодь має за субшкалою «Цілі життя» (32,275), що може свідчити про наявність в житті цілей, це надає молоді часову перспективу та осмисленості життя. Це може пояснюватися юнацьким віком, для якого є характерною спрямованість на майбутнє, тому високі бали за даною субшкалою легко пояснюються.

Найменше середнє значення сучасна молодь отримала за субшкалою «Локус контролю – Я» (21,625), що характеризується сприйманням себе вільним з достатньою свободою вибору. Проте найнижчий бал за цією субшкалою описує особистість, цілі життя якої не підкріплені достатньою особистісною відповідальністю сучасної молоді в реалізації власних цілей та вірою у власні можливості контролювати події у власному житті.

Емоційна насиченість життям за субшкалою «Процес життя» сучасної молоді характеризується відносною незадоволеністю (30,0875) своїм життям на даний момент.

Рівень задоволеності самореалізацією за субшкалою «Результативність життя» сучасної молоді перебуває на низькому рівні (25,8125), що вказує на незадоволеність прожитим відрізком часу.

Дані опитуваних за субшкалою «Локус контролю – життя» (31,5) вказують на впевненість молоді в тому, що життя не підлягає їх свідомому контролю, свобода вибору насправді є нереальною, а тому ставити перед собою цілі не має сенсу.

Згідно з отриманими результатами за даною методикою були виявлені наступні особливості, які дозволяють провести науковий аналіз ціннісних орієнтацій підлітків як складової їх мотиваційної сфери:

1. Визначено, що результати, отримані за субшкалою «Цілі життя» свідчать про наявність чітких життєвих цілей, що може бути пов'язано з юнацьким віком та

спрямованістю на майбутнє. Молодь відзначається осмисленістю та часовою перспективою в реалізації власних планів.

2. За шкалою «Локус контролю – Я» отримані дані свідчать про наявність тенденції у старшокласників відчувати вільність в особистих виборах. Проте це не завжди відображається у високому рівні особистісної відповідальності. Здається, що молодь може відчувати невпевненість у власних можливостях контролювати події у своєму житті.

3. Результати за субшкалою «Процес життя» демонструють відносну незадоволеність їхнім поточним, що може бути пов'язано з емоційною нестабільністю чи незадоволеністю поточною ситуацією.

4. Рівень задоволеності самореалізацією за субшкалою «Результативність життя» є низьким, що вказує на загальну незадоволеність пройденим часом та можливе відчуття неефективності.

5. Результати, отримані за шкалою «Локус контролю – життя» свідчать про впевненість молоді у тому, що життя не піддається свідомому контролю, і свобода вибору може вважатися нереальною. Це може впливати на їхнє ставлення до постановки життєвих цілей.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасна молодь має чіткі цілі та спрямованість на майбутнє, але водночас вони можуть відчувати нестабільність у своєму емоційному стані та низьку задоволеність результативністю свого життя. Важливо подальше дослідження для розуміння причин цих патернів та визначення можливих стратегій покращення якості життя молоді.

2.3. Практичні рекомендації психологам щодо розвитку ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості

Специфіка психолого-педагогічного супроводу підлітків стосовно розвитку їх ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери заключається у розвитку ціннісних орієнтацій, розширенні уявлень про світ праці, розвитку особистісного професійного плану, формуванні готовності до обґрунтованого й усвідомленого вибору спеціальності.

Необхідно зауважити, що розвиток ціннісних орієнтацій є важливим аспектом формування мотиваційної сфери підлітків. Враховуючи це, нами були розроблені рекомендації для психологів, які працюють у цьому напрямку:

1. Розвивайте внутрішню мотивацію:

- Сприяйте розвитку внутрішніх цінностей та переконань, які є ключовими для підлітків.
- Сприймайте їхні інтереси, створюйте можливості для самореалізації та виявлення їхнього потенціалу.

Наведемо декілька прикладів впровадження заходів, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації у підлітків:

1) Стимулюючі завдання та проекти:

- Підберіть завдання або проекти, які відповідають інтересам підлітків і спонукають їх до самовдосконалення та досягнень.
- Надайте можливості для вибору завдань або проектів, що дозволяє підліткам відчувати власну автономію та відповідальність за свої дії.

2) Позитивний зворотній зв'язок та похвала:

- Підкреслюйте досягнення підлітків та їхні зусилля.
- Надайте конструктивний зворотний зв'язок, що підкреслює їхні успіхи та можливості для покращення.

3) Розвиток саморефлексії:

- Заохочуйте підлітків вести щоденник або журнал, де вони можуть відзначати свої досягнення, цілі та роздуми.

- Проводьте групові обговорення, що спрямовані на саморефлексію та виявлення внутрішніх мотиваторів.

4) Підтримка особистих цілей:

- Допоможіть підліткам визначити свої особисті цілі та розвивати стратегії їх досягнення.

- Сприяйте створенню планів дій та визначенню кроків, які потрібно здійснити для досягнення цілей.

5) Підтримка автономії та самовладання:

- Надайте можливості для вибору та контролю над власними діями та рішеннями.

- Заохочуйте підлітків приймати відповідальність за свої дії та вчинки.

6. Стимулювання інтересу та творчості:

- Організуйте майстер-класи, воркшопи або культурні події, які спонукають підлітків до самовираження та розвитку їхніх інтересів.

- Створіть середовище, що сприяє експериментуванню та відкриттям нових ідей та можливостей.

Ці заходи допомагатимуть стимулювати внутрішню мотивацію підлітків та сприяти їхньому особистісному розвитку і самовираженню.

2. Стимулюйте самосвідомість:

- Допомагайте підліткам зрозуміти свої цінності, переконання та особисті цілі.

- Підтримуйте процес самовизначення та пошуку власної ідентичності.

Наведемо приклад заходів, спрямованих на стимулювання самосвідомості підлітків:

1) Групові дискусії та обговорення:

- Організуйте регулярні групові сесії, під час яких підлітки можуть обговорювати свої думки, почуття та досвід.

- Створіть безпечне середовище для відкритого обміну думками та висловлення особистих переживань.

2) Тренінги з саморефлексії:

- Проводьте тренінги та вправи, спрямовані на розвиток вміння саморефлексії та аналізу власних дій і вчинків.

- Надайте підліткам інструменти для визначення своїх сильних сторін та областей, в яких їм потрібно покращитися.

3) Журналінг та ведення щоденника:

- Заохочуйте підлітків вести щоденник, де вони можуть записувати свої думки, почуття, досягнення та цілі.

- Надайте їм різні питання або теми для роздумів та саморефлексії.

4) Розвиток емоційної грамотності:

- Проводьте тренінги та вправи, спрямовані на розвиток емоційної грамотності, тобто вміння розуміти та виражати свої емоції.

- Навчіть підлітків впізнавати та керувати своїми емоціями у різних ситуаціях.

5) Сприяння розвитку позитивного самовизначення:

- Створіть можливості для підлітків виявляти та розвивати свої інтереси, хобі та таланти.

- Надайте підтримку у визначенні власної ідентичності та розвитку позитивного ставлення до себе.

6) Психологічні тренінги та індивідуальні консультації:

- Проводьте тренінги та індивідуальні консультації для підтримки самовизначення та створення планів особистого розвитку.

- Надайте підліткам можливість отримати психологічну підтримку та поради з питань самовдосконалення.

Ці заходи допоможуть підліткам розвинути свідомість про себе, свої потреби та цінності, а також сприяти їхньому особистісному зростанню і самореалізації.

3. Сприяйте розвитку соціальної компетентності:

- Залучайте підлітків до соціальних діяльностей, де вони можуть розвивати вміння спілкування, співпраці та емпатії.

- Заохочуйте взаємодію з різними соціальними групами та культурними середовищами.

Наведемо приклад заходів, спрямованих на розвиток соціальної компетентності у підлітків:

1) Групові тренінги зі спілкування:

- Організуйте групові сесії, під час яких підлітки можуть вдосконалювати свої навички спілкування.

- Заохочуйте підлітків взаємодіяти між собою через обговорення тем, які цікавлять їх.

2) Рольові ігри та симуляції:

- Проводьте рольові ігри, які спрямовані на вивчення різних аспектів соціального життя, таких як спілкування, вирішення конфліктів тощо.

- Організуйте симуляції реальних ситуацій, в яких підлітки можуть випробувати свої навички взаємодії з іншими людьми.

3) Тренінги з емпатії та міжособистісних відносин:

- Проводьте тренінги, спрямовані на розвиток емпатії та здатності сприймати почуття інших людей.

- Вчіть підлітків розуміти та поважати різноманітність думок та почуттів.

4) Групові проекти та спільна діяльність:

- Залучайте підлітків до спільних проектів та діяльності, які вимагають співпраці та комунікації.

- Створюйте можливості для спільного розвитку ідей та вирішення завдань у групі.

5) Тренінги з вирішення конфліктів:

- Навчіть підлітків стратегіям конструктивного вирішення конфліктів та досягнення компромісу.

- Стимулюйте розвиток навичок слухання та вираження власних поглядів без конфліктів.

6) Підтримка групової співпраці та лідерства:

- Заохочуйте розвиток лідерських якостей серед підлітків та створюйте умови для співпраці та спільного прийняття рішень.

- Надайте можливості для участі у групових проектах, де підлітки можуть відчувати важливість спільної роботи та взаємодопомоги.

Ці заходи сприятимуть розвитку соціальної компетентності у підлітків, що допоможе їм успішно взаємодіяти з оточуючими та будувати стійкі міжособистісні відносини.

4. Стимулюйте рефлексію:

- Підтримуйте процес саморефлексії щодо власних цінностей та вчинків.

- Впроваджуйте практики обговорення етичних питань та важливості цінностей у повсякденному житті.

Наведемо приклад заходів, спрямованих на розвиток рефлексії у підлітків:

1) Щоденникова практика:

- Заохочуйте підлітків вести щоденник, де вони можуть записувати свої думки, почуття та враження від подій.

- Стимулюйте їх аналізувати свої записи та робити висновки про власний досвід.

2) Групові обговорення:

- Організуйте групові сесії, під час яких підлітки можуть ділитися своїми думками та роздумами про різні аспекти свого життя.

- Сприяйте взаємному слуханню та висловленню різних точок зору.

3) Медитація та уроки ментального здоров'я:

- Введіть практику медитації та уроки з ментального здоров'я, де підлітки можуть вивчати та виконувати вправи для розвитку своєї свідомості та внутрішнього спокою.

- Надайте їм інструменти для саморегуляції емоцій та стресу.

4) Систематичні рефлексійні сесії:

- Проводьте регулярні сесії, під час яких підлітки можуть відзначати свої досягнення, труднощі та вчинки.

- Сприяйте їхньому аналізу своїх дій та прийняттю власних рішень.

5) Використання медіа та креативних вправ:

- Запропонуйте використовувати різні медіа (наприклад, малюнки, музику, фотографії) для вираження своїх думок та почуттів.

- Стимулюйте їх до креативних вправ, які сприяють самовираженню та рефлексії.

б) Індивідуальні консультації:

- Надайте можливість для індивідуальних розмов та консультацій, де підлітки можуть розглядати свої переживання та вирішувати особисті питання.

- Забезпечте підтримку та настанови для розвитку їхньої рефлексійної практики.

Ці заходи допоможуть підліткам розвивати навички рефлексії та саморозуміння, що сприятиме їхньому особистісному розвитку та самореалізації.

5. Створюйте позитивне середовище:

- Забезпечуйте підліткам підтримку та позитивну зворотній зв'язок у відносинах з дорослими та однолітками.

- Створюйте можливості для успіхів та досягнень, які підтримують цінності та цілі.

Наведемо приклад заходів, спрямованих на створення позитивного середовища для підлітків:

1) Підтримка та визнання досягнень:

- Заохочуйте підлітків та відзначаєте їх досягнення, незалежно від їхнього рівня.

- Організуйте церемонії нагородження чи інші заходи, де можна підкреслити їхні успіхи.

2) Формування позитивного зворотного зв'язку:

- Забезпечуйте позитивний зворотний зв'язок та висловлюйте слова підтримки та заохочення.

- Надайте конструктивну критику, підкреслюючи сильні сторони та пропонуючи шляхи до покращення.

3) Стимулювання співпраці та взаємодопомоги:

- Створюйте можливості для спільної роботи та взаємопідтримки між підлітками.

- Організуйте групові проекти та діяльність, де кожен може внести свій внесок та відчути важливість своєї участі.

4) Створення безпечного простору:

- Забезпечте безпечну та довірчу атмосферу, де підлітки можуть вільно висловлювати свої думки та почуття.

- Навчіть підлітків поважати та підтримувати один одного, незалежно від їхніх відмінностей.

5) Залучення до спільних заходів та ініціатив:

- Запрошуйте підлітків приймати участь у спільних заходах та ініціативах, таких як волонтерська робота, благодійність тощо.

- Стимулюйте їхню активну участь у житті школи чи громади, де вони можуть відчувати себе частиною спільноти.

б) Підтримка позитивних міжособистісних відносин:

- Забезпечте підтримку та консультування з питань міжособистісних відносин та конфліктів.

- Створіть програми попередження булінгу та інших форм негативного міжособистісного спілкування.

Ці заходи сприятимуть створенню позитивного, підтримуючого та вдячного середовища, де підлітки можуть вирости, розвиватися та навчатися.

6. Використовуйте педагогічні та психологічні методики:

- Впроваджуйте програми розвитку цінностей, що базуються на наукових дослідженнях.

- Використовуйте методики розвитку самосвідомості та внутрішньої мотивації, такі як медитація й т.п.

Підсумовуючи відзначимо, що реалізація обґрунтованих нами вище рекомендацій, передбачає комбінацію індивідуального та інтегрального підходів, підтримки внутрішніх мотиваторів, розвитку соціальної компетентності та створення позитивного навколишнього середовища, яке сприяє розвитку здорової мотиваційної сфери у підлітків.

Висновки до розділу

Результати проведеного емпіричного дослідження стосовно уявлень старшокласників про професії за анкетною «Світ професій та мій професійний

вибір» показали наступне: близько 31,2% (25 осіб) вже мають чітке уявлення про різні професії та вимоги до них, активно вивчають інформацію про бажані фахи та можливості навчання відповідно до цих вимог. Приблизно 65% (52 особи) мають середні знання про різні професії, але їх пошук інформації обмежений обраним фахом. Тільки 3,75% (3 особи) мають обмежені знання про професії та вимоги до них і орієнтуються головним чином на приклади успішних людей з оточення. Ця впевненість в своєму виборі може обмежити їх можливості у майбутньому, особливо в умовах швидких змін на ринку праці.

Результати тестування старшокласників за методикою О.М. Павлютенкова показали, що їхні основні мотиви вибору професії включають «Соціальні», «Пізнавальні», «Матеріальні» та «Утилітарні» мотиви. Це свідчить про соціальну спрямованість, бажання пізнати та володіти знаннями, отримувати блага та керувати людьми. З іншого боку, менш важливими мотивами є «Творчі» та «Пов'язані зі змістом праці».

За методикою С.С. Гріншпун виявлено, що переважає мотив «Ділове ставлення», що є показником внутрішньої мотивації, що сприяє задоволеності працею та продуктивності. Цей мотив включає інтерес до змісту професії, бажання розвивати навички, самовдосконалюватися, приносити користь і виявляти самостійність. Мотив «Престиж професії» виявлено на низькому рівні, що свідчить про вплив сімейних традицій та інших чинників на цінності старшокласників.

Результати тестування старшокласників за методикою Л. Йовайші у модифікації Г. Резапкіної показали, що більшість старшокласників (5,625) виявили схильність до роботи з людьми, віддаючи перевагу професіям, пов'язаним з управлінням, навчанням, вихованням та обслуговуванням. Ці респонденти характеризуються товариськістю та здатністю до спілкування з різними людьми.

Друге місце за популярністю серед старшокласників (4,375) займають професії, що вимагають екстремальної діяльності, такі як спорт, подорожі, експедиційна та охоронна робота, служба в армії. Ці професії потребують хорошої фізичної підготовки та вольових якостей.

Схильність до естетичних видів діяльності, таких як образотворче мистецтво, музика, літературно-художня творчість, виявлена у третій групі старшокласників (4,2875). Ці люди володіють творчими здібностями та відрізняються оригінальністю та незалежністю.

Професії, що вимагають планування та економічного аналізу, такі як бухгалтер, економіст, редактор, перекладач, привертають увагу четвертої групи старшокласників (3,7875). Ці професії потребують організованості та акуратності.

Наукова діяльність, яка вимагає аналітичного складу розуму, раціональності та незалежності суджень, не є популярною серед сучасних старшокласників (3,25).

Найменш популярним серед старшокласників виявилася схильність до практичної діяльності (2,9125), такої як виробництво, монтаж, ремонт, будівництво та управління транспортом.

Результати тестування підлітків за тестом сенсожиттєвих орієнтацій (Д.О. Леонтьєва) показують, що молодь має чіткі життєві цілі та орієнтується на майбутнє, однак вони можуть відчувати нестабільність у своєму емоційному стані та низьку задоволеність результативністю свого життя.

Субшкала "Цілі життя" свідчить про свідоме ставлення підлітків до своїх планів та часовою перспективою в їхній реалізації. Однак, субшкала "Локус контролю – Я" вказує на тенденцію підлітків відчувати вільність у власних виборах без високого рівня особистісної відповідальності. Спостереження показують, що молодь може відчувати невпевненість у своїх здібностях контролювати події у своєму житті.

Результати субшкали "Процес життя" свідчать про відносну незадоволеність підлітків їхнім поточним життям, що може бути пов'язано з емоційною нестабільністю або незадоволеністю поточною ситуацією. Рівень задоволеності самореалізацією за субшкалою "Результативність життя" є низьким, що свідчить про загальну незадоволеність підлітків пройденим часом та можливе відчуття неефективності.

Результати за шкалою "Локус контролю – життя" показують впевненість молоді у тому, що життя не піддається свідомому контролю, що може впливати на їхнє ставлення до постановки життєвих цілей.

Отримані дані вказують на необхідність подальших досліджень для розуміння причин цих патернів та визначення можливих стратегій покращення якості життя молоді.

ВИСНОВКИ

Таким чином, поняття «ціннісні орієнтації» у наукових джерелах визначається як система пріоритетів і установок, що визначають поведінку та діяльність особистості. Воно включає в себе моральні, етичні та соціальні цінності, які впливають на формування світогляду людини. Ціннісні орієнтації є ключовими для розуміння мотивації та життєвих виборів індивіда. Вони також відіграють важливу роль у процесі соціалізації та адаптації в суспільстві.

Ціннісні орієнтації особистості є важливою складовою її мотиваційної сфери, визначаючи пріоритети та напрямки діяльності. Вони формують основні життєві цілі та впливають на прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях. Ціннісні орієнтації відображають моральні та етичні принципи, що направляють поведінку людини та сприяють її соціалізації. Вони також впливають на самооцінку та відчуття внутрішньої гармонії. Знання та розуміння ціннісних орієнтацій є ключовими для ефективного управління мотивацією та розвитку особистості.

Ціннісно-мотиваційна сфера підлітків є ключовим психологічним феноменом, що визначає їх поведінку та життєві вибори. У цей період відбувається інтенсивне формування особистих цінностей і мотивацій, які впливають на становлення індивідуальної ідентичності. Підлітки активно шукають смисли та пріоритети, що відповідають їхнім внутрішнім переконанням та соціальному оточенню. Розуміння та підтримка розвитку ціннісно-мотиваційної сфери є важливими для сприяння позитивному розвитку та адаптації підлітків у суспільстві.

Відповідно до результатів проведеного емпіричного дослідження отримані результати тестування старшокласників: 1) за анкетною «Світ професій та мій професійний вибір» серед старшокласників понад чверть (31,2%) (25

старшокласників) вже набули високого рівня розвитку уявлень щодо змісту різних професій та їх вимог до особистості фахівця. Ці респонденти вже визначили найбільш привабливі для них професії та здійснюють активний цілеспрямований пошук інформації щодо специфіки бажаного фаху. Вони дізнаються про можливості й варіанти власного вступу в різні професійні заклади освіти України для набуття необхідної кваліфікації.

Середнього рівня знань про зміст та вимоги різних професій до особистості майбутнього фахівця досягла понад половина (65%) (52 випускника) даного ліцею. Досліджувані здійснюють активний, але досить вузький пошук інформації щодо конкретної, обраної ними професії. Досить мало виявляють інтерес до інших професій, оскільки впевнені в тому, що вже обрали свій майбутній фах. Вважаємо, що досить високий вияв впевненості цих старшокласників у своєму професійному виборі водночас спричинює й звуження можливостей їх вибору професії та подальшого варіативного проектування своєї кар'єри в умовах стрімких змін сучасного ринку праці.

У 3,75% (3 старшокласників) наявні досить обмежені знання щодо різних професій та їх вимог, що відповідає низькому рівню їх обізнаності. Вони здійснюють лише окремі ситуативні спроби пошуку інформації про різні напрями праці. У виборі майбутнього фаху орієнтуються переважно на конкретні приклади людей віку дорослості, що досягли матеріального успіху серед друзів родини, знайомих. При цьому старшокласники майже не співвідносять власні професійні здібності з вимогами бажаного фаху та досить мало замислюються над змістовними аспектами своєї майбутньої трудової діяльності.

2) тестування старшокласників за методикою визначення основних мотивів вибору професії О.М. Павлютенкова демонструє той факт, що у старших школярів провідними є «Соціальні», «Пізнавальні», «Матеріальні» та «Утилітарні» мотиви. Тобто можна припустити, що при виборі професії їх мотивує бажання своєю

працею сприяти суспільному прогресу, для них є характерною соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі та потреби, прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, пізнання змісту конкретної праці, а також прагнення отримувати певні блага та керувати людьми. Навпаки, не вираженими мотивами є «Творчі» та «Пов'язані зі змістом праці». Саме ці критерії мають найменше значення при виборі професії сучасною молоддю. 3) Результати, отримані за методикою виявлення мотивів вибору професії С.С. Гріншпун свідчать про те, що мотив ділове ставлення переважає у старших школярів, що є добрим показником. Дослідження показують, що переважання внутрішніх мотивів є найефективнішим з погляду задоволеності працею та її продуктивності (відповідно до результатів досліджень Р.В. Овчарової).

Мотив «Ділове ставлення» - показує інтерес людини до змісту професії, бажання дізнатися, у чому полягають обов'язки фахівця у професії, що обирається, прагнення до самовдосконалення, розвитку навичок та умінь у сфері, що обирається трудової діяльності, мрія займатися улюбленою роботою, впевненість, що обрана професія відповідає здібностям, можливість виявити самостійність у роботі, бажання приносити користь людям. Також відповідно до отриманих результатів стає очевидним, що мотив «Престиж професії» сформований на низькому рівні. Мотив «Престиж професії» характеризує переконання людини, що ця професія має високий престиж у суспільстві, бажання керувати іншими людьми, бажання працювати у престижному місці, бажання мати модну професію, так само шкала показує вплив сімейних традицій на цінності респондентів. 4) Результати тестування старшокласників за методикою визначення схильностей особистості до різних сфер професійної діяльності (Методика Л. Йовайші у модифікації Г. Резапкіної) демонструють той факт, що у більшості старшокласників (5,625) спостерігається схильність до роботи з людьми. Ці респонденти обирають професії, пов'язані з управлінням, навчанням, вихованням,

обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційних). Людей, успішних в професіях цієї групи, відрізняє товарицькість, здатність знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри.

На другому місці серед даної вибірки старшокласників (4,375) є схильність до екстремальних видів діяльності. Цим старшокласникам подобаються професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронної та оперативно-розшукової діяльності, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'ю, вольовим якостям.

На третьому місці серед даної вибірки старшокласників за середнім балом по всій вибірці стоїть (4,2875) схильність до естетичних видів діяльності. Для цих старшокласників є привабливими професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій крім спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських) відрізняє оригінальність і незалежність.

На четвертому місці по популярності вибору професії за кількістю виборів старшокласників стоїть схильність до планово-економічних видів діяльності (3,7875). Це професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом текстів та їх перетворенням (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності. Однак, вони не досить популярні серед сучасної молоді.

Менш популярними для респондентів є професії, пов'язані з науковою діяльністю (3,25). Крім спеціальних знань такі люди зазвичай відрізняються раціональністю, незалежністю суджень, аналітичний склад розуму. Отже, схильність до дослідницької (інтелектуальної) є менш привабливою серед даної вибірки старшокласників. І це на нашу думку відображає ставлення сучасної молоді до цих спеціальностей, адже не зважаючи на значимість та необхідність

даних спеціальностей, престиж та визнання, заняття науковою діяльністю не приносить задоволення сучасній молоді та матеріального достатку.

А найменш популярною серед всіх видів професійної діяльності серед сучасних старшокласників виявилась схильність до практичної діяльності (2,9125). Коло цих професій дуже широке: виробництво та виробництво готових металевих; збірка, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, технічне обслуговування електронного і механічного устаткування; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; управління транспортом; виготовлення виробів.

Результати, отримані при тестуванні підлітків за тестом сенсожиттєвих орієнтацій (Д.О. Леонтьєва) демонструють наступне: результати за субшкалою "Цілі життя", свідчать про наявність чітких життєвих цілей у підлітків, що може бути пов'язано з їхнім юнацьким віком та орієнтацією на майбутнє. Молодь характеризується свідомим ставленням до своїх планів та часовою перспективою в їхній реалізації. За шкалою "Локус контролю – Я" отримані дані вказують на тенденцію старшокласників відчувати вільність у власних виборах, хоча це не завжди відображається у високому рівні особистісної відповідальності. Здійснені спостереження дають підставу припустити, що молодь може відчувати невпевненість у власних здібностях контролювати події у своєму житті. Результати за субшкалою "Процес життя" свідчать про відносну незадоволеність підлітків їхнім поточним життям, що може бути пов'язано з емоційною нестабільністю або незадоволеністю поточною ситуацією. Рівень задоволеності самореалізацією за субшкалою "Результативність життя" є низьким, що свідчить про загальну незадоволеність підлітків пройденим часом та можливе відчуття неефективності. Результати, отримані за шкалою "Локус контролю – життя", свідчать про впевненість молоді у тому, що життя не піддається свідомому контролю, і свобода вибору може вважатися нереальною. Це може впливати на їхнє ставлення до постановки життєвих цілей.

Таким чином, відповідно до отриманих даних, визначено, що сучасна молодь має чіткі цілі та спрямованість на майбутнє, але водночас може відчувати нестабільність у своєму емоційному стані та низьку задоволеність результативністю свого життя. Важливо провести подальше дослідження для розуміння причин цих патернів та визначення можливих стратегій покращення якості життя молоді.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Арон І.С. Психологічна готовність до професійного самовизначення // Вісник Київського державного університету ім. Н.А. Некрасова. 2010. № 1. с. 237.
2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві / О. І. Бедлінський // Практична психологія та соціальна робота. 2011 № 2. С. 49 – 54.
3. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. № 3. С. 54-58
4. Булах І.С., Кулагіна Л.М. Особливості соціального вибору ціннісних орієнтацій у підлітків. Ціннісні орієнтації в громадянському становленні особистості. Зб. наук. праць. Київ, Дрогобич, 2010. С. 46-51.
5. Буяло Ю. В. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери у студентів з різним проявом репресивного стилю поведінки. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. 2013. № 1065, Вип. 52. С. 12–15.
6. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. Соціогуманітарні проблеми людини. 2006. № 2. С. 192– 203.
7. Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2018. № 6. С. 9–13.
8. Декерс Л. Мотивація. Теорія і практика: розширений курс пров. з англ. Д.Ю. Кралічкін. М.: Гросс Медіа, 2017. 637 с.

9. Жирун О. А. Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/11000/1/20.pdf> (дата звернення: 23.04.2024)
10. Завірюха В.В. Психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у підлітковому віці. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип.18. С. 72-82.
11. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2016. № 53. С. 64- 73.
12. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. 2018. № 4. С. 28–33.
13. Котлова Л.О. Ціннісні орієнтації особистості в умовах суспільних трансформацій. URL: http://eprints.zu.edu.ua/29975/1/osvita_regioniv_1_38_201_5-сторінки-1-4%2C36-42.pdf (дата звернення: 25.04.2024)
14. Кремень А. Зв'язок складових мотиваційної сфери з ціннісними орієнтаціями у працюючої молоді / наук. кер. О. Невоєнна. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання : збірник тез X Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції, 25–26 квітня 2017 р. Тернопіль : ТНТУ, 2017. Т. 2. С. 181–182
15. Кузницька І. Ціннісні орієнтації дітей молодшого шкільного віку: особливості формування у процесі педагогічної взаємодії. Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи : матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. Київ : Фенікс, 2019. С. 176-178.

16. Мазур Т., Дружиніна О. Процес формування ціннісних орієнтацій підлітків. Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 42 (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 4-5 листопада 2022 р.) в 2 т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 158-160.

17. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27–30.

18. Мельніченко С. А. Проблема вивчення мотивації у сучасній психологічній теорії / С. А. Мельніченко // Педагогічний процес: теорія і практика. К., 2012. № 4. С. 174–184.

19. Мишко Н. М. Особливості мотиваційно-ціннісної сфери студента психолога, який здобуває другу вищу освіту. Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 31. С. 238–247

20. Мітлош А. В. Мотиваційні детермінанти участі сучасної студентської молоді в громадському русі: психологічний аспект. Психологічні перспективи. 2016. Вип. 28. С. 185–198.

21. Монастирська Г. В. Мотивація в умовах кризи, або криза мотивації / Г. В. Монастирська. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2010. № 4 (43), Ч. 1. С. 173–178.

22. Панок В. Г. Практична психологія : теоретико-методологічні засади розвитку : монографія / В. Г. Панок ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи. Чернівці : Технодрук, 2010. 486 с

23. Панчук Н. П. Ціннісні орієнтації як системоутворюючий фактор соціально активної позиції майбутнього фахівця. Проблеми сучасної психології. 2013. № 21. С. 542–551.

24. Піроженко Т. О., Ладивір С. О. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
25. Піроженко Т. Сприяйте становленню ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/867888> (дата звернення: 15.04.2024)
26. Подшивайлов Ф. Динаміка ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості студента (на матеріалі лонгітюдного дослідження). Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія». 2015. Вип. 35. С. 177–190.
27. Прищеп С.М. Життєві цінності у дітей підліткового віку: сутність та особливості. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип.12. Т.1. С. 162–165
28. Соціальна психологія: навчально-методичний комплекс дисципліни [Електронний ресурс]: навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра за освітньо-професійною програмою ««Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність» спеціальності 231 Соціальна робота. Укл.: О.І. Боковець. К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 60 с.
29. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. – Кривий Ріг, 2014 – 312 с.
30. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії. Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2018. 319 с.
31. Хоменко К. В. Теоретичний аналіз розвитку наукових уявлень проблеми цінностей особистості. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2015. № 3. С. 109-119.
32. Чабанюк Н. І. Основні детермінанти розвитку мотивації / Н. І. Чабанюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових

праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XII. Ч. 6. К., 2020. С. 376–384.

33. Чаусова, Т. В. Особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків. Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки. № 6 (2018): 121-134.

34. Шайгородський Ю.Ж. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2019. № 4. С. 65–73.

35. Швалб Ю. Мотиваційні підстави життєдіяльності особистості. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2018. № 1 (8). С. 60–64.

36. Шемигон Н. Ю. Сутність мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2012. № 36. С. 250–254.

37. Щербань А. Д. Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2014. № 64. С. 194-198.

38. Parks L., Russell P. G. Personality, values, and motivation. *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 47, Issue 7. P. 675–684.

39. Biernat M. Motives and Values to Achieve: Different Constructs With Different Effects. *Journal of Personality*. 1989. Vol. 57, Issue 1. URL:https://www.academia.edu/27275802/Motives_and_Values_to_Achieve_Different_Constructs_With_Different_Effects. (Last accessed: 24.04.2024).

40. McClelland D. C. How Motives, Skills, and Values Determine What People Do. *American Psychologist*. 1985. Vol. 40, № 7. P. 812–825. URL:https://www.academia.edu/36682658/How_Motives_Skills_and_Values_Determine_What_People_Do (Last accessed: 23.04.2024)